

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

4270 Методичні вказівки
до практичних занять із дисципліни
«Система організації соціальних служб»
для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота»
денної форми навчання

Суми
Сумський державний університет
2017

Методичні вказівки до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб» / укладачі: В. О. Дементов, С. М. Король. – Суми: Сумський державний університет, 2016. – 95 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

ЗМІСТ

С.

Пояснювальна записка	4
Програма навчальної дисципліни.....	8
Плани практичних занять.....	12
Завдання для самостійної роботи. Орієнтовний перелік тем.....	43
Словник основних понять.....	44
Список використаної літератури.....	93

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Державні та недержавні соціальні служби (заклади, агенції, інституції, організації, установи) утворюють систему соціального обслуговування населення. Вона є важливим сектором соціальної сфери, який потребує належного нормативно-правового регулювання, та одночасно – технологією соціальної роботи, комплексом заходів для підтримання соціально вразливих груп населення.

У більшості країн світу вже відбулася децентралізація соціального обслуговування – розукрупнення стаціонарних закладів соціальної та медичної сфери, наближення послуг до їх споживачів завдяки створенню невеликих центрів, будинків, служб, притулків у громадах, активізації різноманітних громадських об'єднань. Україна лише наближається до бажаного рівня децентралізації як умови та можливості врахування потреб різних груп та максимального залучення ресурсів.

Сьогодні система соціального обслуговування в Україні перебуває на стадії зміни, оновлення, реорганізації, що зумовлено трансформаційними процесами у суспільстві, і є неоднорідною: функціонують традиційні заклади, що утворилися за парналістської моделі соціальної політики й не відповідають цінностям соціальної роботи, а також принципово нові соціальні заклади для різних уразливих груп. При цьому поступово відбувається становлення багатопрофільної функціонально-організаційної структури надання соціальних послуг.

Трансформаційні процеси у суспільстві та в системі соціального обслуговування зумовлюють потребу щодо забезпечення галузі висококваліфікованими фахівцями із соціальної роботи. Така потреба актуалізується зростанням соціального напруження у суспільстві та відсутністю сталої системи і традицій соціальної допомоги вразливим верствам населення. Більше того, в умовах кризи та АТО з'являються нові категорії і групи населення, що потребують фахової соціальної допомоги. До того ж на фоні розширення та активізації інститутів громадянського суспільства як носіїв альтернативної системи

соціальної допомоги зростають вимоги до цієї складової суспільного життя та необхідність приведення її у відповідність із європейськими стандартами.

У цьому контексті фахівці з надання соціальних послуг повинні мати глибокі знання та мати необхідні компетентності, набуття яких може забезпечити вивчення дисципліни «Система організації соціальних служб».

Мета викладання дисципліни – розкрити студентам сутність системи організації діяльності соціальних служб у період розбудови нових соціально-економічних відносин. А в умовах реалізації принципів дуальної освіти це ще й формування необхідних практичних та комунікаційних навичок, які забезпечать вільну орієнтацію майбутніх соціальних працівників у нормативній базі, розуміння рівня відповідальності та принципів взаємодії структур різного рівня й підпорядкування тощо.

Після вивчення дисципліни студенти повинні:

знати:

- цілі та принципи організації системи соціальних служб;
- теорії та моделі системної організації соціальних служб;
- систему установ, що займаються питаннями соціального захисту;

– актуальні соціальні проблеми організації соціальних служб;

- основні моделі організації соціальних служб;
- способи підвищення мотивації до соціальної діяльності працівників;

уміти:

– використовувати знання для організації діяльності в соціальних службах;

– робити науковий аналіз рівня діяльності в системі соціальних служб;

– застосовувати здобуті відомості для практичної діяльності;

– надавати консультативну допомогу з питань організації діяльності соціальних служб;

- визначати рівень готовності до певного виду діяльності в соціальних службах;
- аналізувати власні вміння та навички, рівень знань, особистісні риси;
- критично аналізувати й оцінювати діючу систему соціальних служб;
- одержувати необхідну інформацію з питань системи організації соціальних служб.

Вивчення дисципліни стане також основою формування у майбутніх соціальних працівників базових компетентностей для успішної професійної діяльності:

- здатності до пошуку та оброблення інформації з різних джерел, здатності до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- знання та розуміння предметної сфери професійної діяльності, здатності застосовувати знання на практиці;
- здатності працювати в команді, здатності мотивувати людей та рухатися до спільної мети;
- здатності діяти соціально відповідально та свідомо;
- здатності оцінювати соціально-політичні процеси, пов'язані із соціальним розвитком держави;
- здатності аналізувати нормативно-правову базу соціальної роботи згідно із сформульованими відповідними практичними завданнями, на прикладі соціальних служб (структур державної влади та органів місцевого самоврядування, комунальних установ, громадських організацій тощо), які в майбутньому стануть об'єктами ознайомлювальної практики, за універсальним алгоритмом (алгоритм А, наведений далі в цих методичних вказівках);
- здатності аналізувати діяльність різноманітних соціальних служб (структур державної влади та органів місцевого самоврядування, комунальних установ, громадських організацій тощо) згідно із сформульованими відповідними практичними завданнями, на прикладі майбутніх об'єктів ознайомлювальної практики за універсальним алгоритмом (алгоритм В, наведений далі в цих методичних вказівках);

– здатності до діяльності з попередження соціальних ризиків, складних життєвих обставин, запобігання та вирішення соціальних конфліктів;

– здатності вивчати соціальну проблему, здатності оцінювати проблеми, потреби, специфічні особливості та ресурси клієнтів;

– здатності розробляти шляхи подолання проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення;

– здатності до надання допомоги та підтримання клієнтам з урахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей;

– здатності до розроблення та реалізації соціальних проектів;

– здатності до планування та менеджменту власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу;

– здатності виявляти і залучати ресурси особистості, соціальної групи та громади для виконання завдань професійної діяльності.

Дисципліна «Система організації соціальних служб комплексно та системно пов'язана з такими навчальними дисциплінами: «Вступ до спеціальності», «Історія та теорія соціальної роботи», «Соціальна психологія та основи кризових ситуацій», «Соціальна і демографічна статистика і моніторинг», «Права людини та правові основи соціальної роботи», «Соціальна реклама», «Соціальна політика», «Конфліктологія», «Соціальна робота з дітьми та молоддю», «Соціальна робота на підприємстві», «Зв'язки з громадськістю в соціальній роботі», «Проектний менеджмент у соціальній роботі», «Стратегічний менеджмент», «Інформаційне забезпечення соціальної роботи», «Менеджмент соціальної роботи».

Виходячи з того, що система соціального обслуговування в Україні перебуває на стадії зміни, оновлення, реорганізації, пропонувані теми курсу будуть коригуватися та доповнюватися питаннями, які на момент вивчення будуть актуалізуватися та вимагатимуть додаткового аналізу.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. Роль управлінської діяльності в соціальній сфері. Система органів державного управління та їх повноваження у сфері соціального захисту

1. Соціальна сфера як об'єкт управління. Особливості та проблеми системи управління соціальною сферою на сучасному етапі.
2. Соціально-захисна функція держави.
3. Органи державного управління соціальною сферою загальної компетенції.
4. Повноваження Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері соціального захисту населення.

ТЕМА 2. Організація роботи регіональних органів влади та їх функції у сфері соціального захисту. Повноваження департаментів соціального захисту населення

1. Регіональна система управління соціальною сферою.
2. Повноваження обласних та районних державних адміністрацій з реалізації соціальної політики в Україні. Повноваження органів місцевого самоврядування у соціальній сфері.
3. Організація роботи обласних департаментів соціального захисту населення та їх структурних підрозділів у містах та районах.
4. Співпраця департаментів соціального захисту населення та їх структурних підрозділів з іншими установами соціальної сфери.

ТЕМА 3. Посилення ролі органів місцевого самоврядування щодо вирішення соціальних проблем

1. Формування та реалізація регіональної соціальної політики.
2. Роль органів місцевого самоврядування у вирішенні регіональних соціальних проблем.
3. Пріоритетні завдання органів місцевого самоврядування щодо забезпечення соціальної стабільності.
4. Делегування повноважень у сфері управління соціальним розвитком.
5. Соціальне замовлення як механізм реалізації регіональної соціальної політики.

ТЕМА 4. Система соціальних служб Міністерства соціальної політики України

1. Система соціального захисту в Україні.
2. Повноваження Міністерства соціальної політики України та його органів у сфері соціального забезпечення.
3. Організації та установи у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України. Установи системи Міністерства соціальної політики України, що безпосередньо надають соціальні послуги населенню.
4. Організація роботи центрів соціальної, професійної, медико-соціальної, соціально-психологічної реабілітації інвалідів.
5. Діяльність установ Міністерства соціальної політики України з надання соціальних послуг безробітним.

ТЕМА 5. Завдання та функції Пенсійного фонду України та його регіональних управлінь

1. Пенсійний фонд України як соціальний страховий фонд і орган виконавчої влади.
2. Порядок формування та затвердження бюджету Пенсійного фонду України.

3. Збір на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.
4. Повноваження Правління Пенсійного фонду. Відомча система органів Пенсійного фонду України.
5. Функції Пенсійного фонду щодо пенсійного забезпечення громадян України. Порядок оформлення та подання документів для призначення пенсій.

ТЕМА 6. Організація роботи центрів реінтеграції бездомних громадян

1. Функції Міністерства соціальної політики України, місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо врегулювання діяльності спеціалізованих установ для бездомних громадян і безпритульних дітей.
2. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 року № 2623-IV.
3. Утворення та організація роботи закладів соціального захисту для бездомних громадян та осіб, звільнених із місць позбавлення волі: центрів обліку бездомних громадян; будинків нічного перебування; центрів соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

ТЕМА 7. Пріоритетні напрями системи соціальних служб Міністерства соціальної політики України

1. Пріоритетні напрями, спеціалізовані служби та комплексні програми, що реалізуються Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді.
2. Діти і молодь як особлива соціальна група. Провідні напрями державної соціальної політики щодо дітей та молоді в Україні та шляхи її реалізації. Система центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: структура, завдання та напрями діяльності.

3. Система служб у справах дітей, структура, завдання та напрями діяльності.
4. Реалізація центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і службами у справах дітей державної соціальної політики щодо створення ДБСТ та прийомних сімей.

ТЕМА 8. Соціальні служби в системі інших міністерств та відомств України

1. Концепція реформування системи соціальних послуг в Україні.
2. Соціальні служби в структурі силових відомств.
3. Діяльність спеціалізованих установ паліативної допомоги в системі охорони здоров'я.
4. Спеціальні виховні установи Державного департаменту з питань виконання покарань.
5. Організація пунктів тимчасового перебування для біженців та незаконних мігрантів.

ТЕМА 9. Міжнародний досвід роботи соціальних служб. Сучасні тенденції розвитку соціальних служб у світі. Імплементация в Україні

1. Система соціальної роботи у США, Німеччині, Франції.
2. Модель соціальної політики Швеції та інших скандинавських країн. Централізований характер соціального забезпечення в скандинавських країнах. Джерело видатків на соціальне забезпечення. Категорії осіб, які підпадають під систему соціального забезпечення.
3. Децентралізація й деінституціоналізація соціального обслуговування. Орієнтація на громаду, соціальне планування на рівні громади.
4. Розвиток волонтерського руху. Орієнтація на потреби клієнта та їх права на вибір послуг.
5. Гарантії якості соціальних послуг.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Методичні вказівки відображають основні, базові положення курсу «Система організації соціальних служб», розроблені відповідно до вимог вищої школи, освітньої програми за напрямком «Соціальна робота» та затверджені кафедрою програми курсу і регламенту. Відповідно до навчального плану теоретичний матеріал курсу структурований за двома змістовими модулями («Система соціальних служб Міністерства соціальної політики України» і «Соціальні служби в системі інших міністерств та відомств вітчизняних і закордонних»), що складаються, у свою чергу, з 9 навчальних тем.

Методичні вказівки є допоміжним інструментом самостійної роботи над матеріалами лекцій та додатковою літературою, звертаючи увагу на основні, базові поняття, принципи та підходи й систематизуючи самостійну роботу.

До кожного змістового модуля курсу пропонуються:

- перелік основних питань, що відображають логічну структуру матеріалу та на які варто звернути особливу увагу під час самостійної роботи;

- орієнтовні плани практичних занять із визначенням мети кожного заняття, його місця в структурі курсу та категоріального апарату;

- проблемно-пошукові питання, що дозволять краще зрозуміти та засвоїти матеріал, підкріпити знання конкретними прикладами;

- термінологічні диктанти. Однією з форм контролю якості самостійної роботи студентів є термінологічний диктант. Ця форма роботи передбачає написання на практичному занятті відповідей на відкриті запитання викладача стосовно основних термінів або співвідношення;

- зразки тестових завдань і питання, що можуть бути використані як для поточного контролю (безпосередньо на практичних заняттях) і контролю змістових модулів, так і для підсумкового модульного контролю;

- список літератури, поділений на блоки (як цього вимагає програма) – основні та додаткові.

З урахуванням особливостей та рівня підготовки студентів, їх здатності до самостійної роботи викладач планує лекційний курс та виносить ті чи інші теми на самостійне вивчення. Це ж стосується і практичних занять. Ураховуючи те, що дисципліна вивчається на першому курсі і студенти не мають достатнього досвіду роботи над науковою літературою для зручності її опрацювання, оволодіння категоріальним апаратом та закріплення вивченого пропонується короткий словник основних понять, складений із використанням рекомендованої літератури. У ході роботи над курсом студентам пропонується доповнювати цей список, робити відповідні уточнення, посилення тощо.

На практичних заняттях студенти обговорюють питання заданої теми, поглиблюють знання, одержані на лекціях чи в ході самостійної роботи, відпрацьовують навички ведення дискусії та аргументованого захисту власної точки зору. Викладач організує обговорення, проводить усне опитування з питань теми, коригуючи відповіді та виправляючи можливі неточності й помилки, забезпечуючи оцінювання згідно із затвердженим регламентом.

Залежно від теми заняття та рівня групи заняття може проходити також у формі дискусії, рольової гри чи дебатів. Такі форми роботи вимагають більш активної позиції студентів та більшої самостійної роботи, оскільки необхідним є поділ на невеликі групи, весловлювання різних точок зору, «відігрування» ролей окремих соціальних суб'єктів (наприклад, представників тієї чи іншої цільової групи або структури в системі соціального захисту), а отже, й більшої відповідальності та толерантності, вміння вести наукову та політичну дискусію.

Для зручності роботи над літературою вона поділена на основну та додаткову. До основної літератури належать навчальні посібники, монографії, нормативні документи та статті, що розкривають базові положення дисципліни і відображають фундаментальні підходи до її вивчення. У списку додаткової літератури розміщені навчальні посібники, монографії, статті тощо, в яких глибше розкриті ті чи інші аспекти спеціальних тем або ж дається більш детальна інформація щодо тих чи інші

структур, подій, явищ, що буде корисним у роботі над проблемними питаннями, есе, підготовкою до модульних контролів тощо.

Методичні вказівки курсу «Система організації соціальних служб» розроблені відповідно до вимог вищої школи, освітньої програми за напрямком «Соціальна робота», а також на принципах дуального, практико-орієнтованого навчання, тому автори пропонують такі педагогічні інновації щодо методичного забезпечення навчального процесу в рамках курсу «Система організації соціальних служб» у рамкових межах дуального освітнього простору.

По-перше, на виконання принципів дуального, практико-орієнтованого навчання спрямована інтегрована в навчальний процес ознайомлювальна практика студентів на базі соціальних об'єктів (відповідних соціальних служб), яка відбувається відразу після вивчення курсу «Система організації соціальних служб» у вільний від аудиторних занять день кожного тижня. Таким чином, студенти кожного тижня, об'єднавшись у невеличкі (по 4–5 осіб) мікрогрупи в супроводі куратора (у кожній мікрогрупі свій куратор), відвідують різні соціальні служби. Таким чином, упродовж семестру кожна мікрогрупа має можливість познайомитися з діяльністю кожної соціальної служби (структури), визначеної як об'єкт ознайомлювальної практики, та відповідно практично закріпити теоретичні знання, одержані на лекціях і практичних заняттях.

Під час ознайомлювальної практики на прикладі соціальних служб (структур державної влади та органів місцевого самоврядування, комунальних установ, громадських організацій тощо) студенти виконують відповідні практичні завдання, пов'язані з дослідженням та виявленням сильних і слабких сторін, а також ризиків та можливостей щодо діяльності відповідних структур (грунтовний SWOT-аналіз), основою для проведення якого стануть теоретичні та практичні напрацювання, одержані в рамках курсу «Система організації соціальних служб».

У ході самостійної (домашньої) підготовки до практичних занять студенти використовують два основні алгоритми.

АЛГОРИТМ А. Здійснення аналізу нормативно-правової бази соціальної роботи:

– здійснюють аналіз нормативно-правової бази соціальної роботи за універсальним **алгоритмом А**, а саме:

- ієрархічність (рівень підпорядкування);
- законодавча поступовість (законодавча еволюція);
- оновлення нормативно-правових документів у контексті євроінтеграційних демократичних процесів реформування в соціальній сфері;
- рівень прийняття рішення і рівень дії;
- рівень повноважень (наскільки жорстко зазначені);
- терміни дії;
- відповідальні структури-виконавці (комплексність виконання);
- відповідальність за невиконання згідно із законодавством України;
- перспективи законодавчих змін у найближчому майбутньому (нові законопроекти, нові законодавчі ініціативи, долучення до європейських законодавчих ініціатив, нові програмні документи (на загальнодержавному, регіональному та місцевих рівнях), зміни до діючих Законів України тощо).

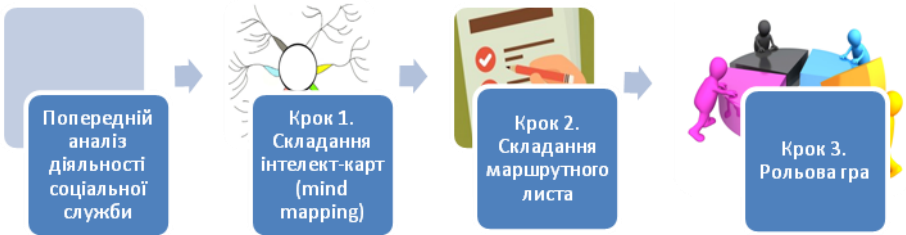
АЛГОРИТМ В. Здійснення аналізу діяльності різноманітних соціальних служб (структур державної влади та органів місцевого самоврядування, комунальних установ, громадських організацій тощо):

– аналізують діяльність різноманітних соціальних служб (структур державної влади та органів місцевого самоврядування, комунальних установ, громадських організацій тощо) за універсальним **алгоритмом В**, а саме:

- законодавча база функціонування (тобто які законодавчі та нормативно-правові акти регламентують та регулюють їх діяльність);
- рівень підпорядкування (ієрархічність);
- функціональна структура;
- кадрове забезпечення;
- рівень повноважень і відповідальності;

- рівень діяльності (географія діяльності);
- напрями діяльності;
- цільові групи клієнтів;
- вертикальні, горизонтальні та діагональні комунікації;
- можливість переадресації, спрямування (тобто функціональні взаємозв'язки з іншими соціальними службами, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, комунальними, силовими структурами (поліція, прокуратура, СБУ), ЗМІ тощо);
- законодавча ініціатива (розроблення та подання пропозицій до місцевих рад щодо прийняття відповідних соціальних прорам, створення відповідних соціальних структур, зміни фінансування тощо);
- особливості та труднощі роботи;
- результативність діяльності (кількісні та якісні показники, недоліки і проблеми в діяльності);
- перспективи розвитку (нові структурні підрозділи, нові служби, центри тощо, нові напрями роботи, нові цільові групи клієнтів, нові послуги, нові потреби у фінансуванні).

По-друге, на принципах дуального, практико-орієнтованого навчання побудоване проведення практичних занять, особливістю яких є їх інтерактивна форма. Інтерактивна форма проведення практичних занять передбачає взаємодію всієї студентської групи в ході виконання одного завдання або роботи малих груп (у складі 3–5 студентів). Пропонований алгоритм (**триєдиний покроковий алгоритм**) передбачає три кроки та базується на попередньому аналізі (за алгоритмом В) діяльності конкретної соціальної служби) з метою закріплення теоретичних знань та набуття певних практичних навичок, а саме:

Крок 1. Побудова інтелект-карт (на основі попереднього здійсненого аналізу діяльності соціальних служб (за алгоритмом В), на яких графічно зазначаються соціальні об'єкти як потенційні місця практики, їх структура, кадрове забезпечення, фінансування, функціональні комунікації соціальних структур, ієрархія, цільові групи клієнтів, географія діяльності, послуги, проблеми та недоліки, законодавчі ініціативи (комунікація з місцевими законодавчими органами), перспектива розвитку тощо (відповідно до алгоритму аналізу діяльності соціальних служб, зазначеного вище). У ході складання інтелект-карт можуть бути використані методичні рекомендації Т. Б'юзена (<http://www.mind-map.ru/>).

Крок 2. Складання маршрутних листів (на основі попереднього здійсненого аналізу діяльності (за алгоритмом В) та побудованої інтелект-карти відповідної соціальної служби) для конкретних цільових клієнтів конкретних соціальних служб, тобто складання крокового алгоритму дій відповідної категорії клієнтів із відповідними проблемами (до кого звертатися, де, яким чином, коли чекати відповіді, на яку допомогу від кого розраховувати і т. д.);

Маршрутний лист	
Клієнт	
Наявна проблема	
Крок 1	

До кого звертатися?	До якої установи?	Яким чином?	В який термін чекати відповідь?	На яку допомогу варто розраховувати?
...				
Крок N				
До кого звертатися?	До якої установи?	Яким чином?	В який термін чекати відповідь?	На яку допомогу варто розраховувати?

Крок 3. Підготовка і проведення тематичних рольових ігор (на основі попередньо здійсненого аналізу діяльності (за алгоритмом В), побудованої інтелект-карти відповідної соціальної служби, складених маршрутних листів для конкретних цільових клієнтів конкретної соціальної служби) із відпрацювання відповідних практичних навичок щодо алгоритму дій у конкретній проблемній соціальній ситуації у відповідній соціальній службі з позиціонуванням учасників гри як: клієнт (група клієнтів) – соціальний працівник (група соціальних працівників), представники суміжних структур. Студентам пропонується придумати та програти короткий сценарій (3–5 хв.) взаємодії названих суб'єктів. У сценарії потрібно відобразити розуміння особливостей відповідного представника цільової групи та специфіку роботи соціальних працівників відповідної соціальної служби.

Модуль I. Система соціальних служб Міністерства соціальної політики України

Заняття 1–2

Тема 1. Роль управлінської діяльності в соціальній сфері. Система органів державного управління та їх повноваження у сфері соціального захисту

План

Питання для обговорення

1. Соціальна сфера як об'єкт управління. Особливості та проблеми системи управління соціальною сферою на сучасному етапі.
2. Соціально-захисна функція держави.
3. Органи державного управління соціальною сферою загальної компетенції.
4. Розвиток системи державних та недержавних організацій, які надають соціальні послуги.
5. Створення нормативно-правової бази щодо забезпечення системи організації соціальних служб.
6. Повноваження Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері соціального захисту населення.

Практична частина

Відповідно до алгоритмів аналізу (Алгоритми А та В), наведених у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять з дисципліни «Система організації соціальних служб»:

- проаналізувати законодавчі та нормативно-правові акти України у сфері соціального захисту населення;
- проаналізувати діяльність Міністерства соціальної політики України.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних

вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– побудувати інтелект-карту діяльності Міністерства соціальної політики України та його регіональних структурних підрозділів.

Основні поняття: управління соціальною сферою, соціальна сфера (економіко-управлінський аспект), соціальна сфера як підсистема суспільного організму, соціальна політика, соціальний захист, соціальна безпека, соціальне забезпечення, система державних та недержавних організацій, система організації соціальних служб.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу:**

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ: МАУП, 2005. – 560 с.
2. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ: Каравела, 2011. – 368 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник / А. Й. Капська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Тюптя Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ. : Знання, 2008. – 574 с.
5. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків: Прапор, 2003. – 174 с.
6. Офіційний архів Верховної ради України <http://www.rada.gov.ua>
7. Офіційний портал Міністерства соціальної політики України <http://www.mlsp.gov.ua/>

Заняття 3

Тема 2. Організація роботи регіональних органів влади та їх функції у сфері соціального захисту.

Повноваження департаментів соціального захисту населення

План

Питання для обговорення

Регіональна система управління соціальною сферою. Формування та реалізація регіональної соціальної політики.

1. Повноваження обласних та районних державних адміністрацій з реалізації соціальної політики в Україні. Повноваження органів місцевого самоврядування у соціальній сфері.
2. Організація роботи обласних департаментів соціального захисту населення та їх структурних підрозділів у містах та районах.
3. Співпраця департаментів соціального захисту населення та їх структурних підрозділів з іншими установами соціальної сфери.

Практична частина

Відповідно до алгоритму аналізу (Алгоритм В), наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– з'ясувати специфіку діяльності Департаменту соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації.

Відповідно до **триєдиного покровоного алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» даних методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– побудувати інтелект-карту діяльності Департаменту соціального захисту населення Сумської обласної державної

адміністрації та його районних (міських) структурних підрозділів;

– скласти маршрутний лист для внутрішньопереміщених осіб, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та учасників АТО – клієнтів Департаменту соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації;

– підготувати тематичну рольову гру з відпрацювання відповідних практичних навичок щодо алгоритму дій у конкретній проблемній соціальній ситуації (позиціонування: внутрішньопереміщена особа, особа, яка постраждала від торгівлі людьми, учасник АТО – як клієнти – соціальний працівник (група соціальних працівників) Департаменту соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації, представники суміжних структур).

Основні поняття: соціальний захист, соціальна безпека, соціальне забезпечення, соціальне страхування, державна соціальна допомога, державні соціальні стандарти, соціальні послуги, соціальне обслуговування, соціальна робота, соціальні цілі.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу:**

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ.: МАУП, 2005. – 560 с.
2. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Тюття Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ. : Знання, 2008. – 574 с.
5. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.

6. Робота з клієнтами соціальних служб / упор. З. Зайцева. – Житомир : Екосфера, 1994. – 117 с.
7. Офіційний веб-портал Сумської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sm.gov.ua
8. Офіційний сайт Департаменту соціального захисту населення Сумської облдержадміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.soc-zahyst.sm.gov.ua

Заняття 4

Тема 3. Посилення ролі органів місцевого самоврядування щодо вирішенні соціальних проблем

План

Питання для обговорення

1. Роль органів місцевого самоврядування у вирішенні регіональних соціальних проблем.
2. Пріоритетні завдання органів місцевого самоврядування щодо забезпечення соціальної стабільності.
3. Делегування повноважень у сфері управління соціальним розвитком.
4. Соціальне замовлення як механізм реалізації регіональної соціальної політики.

Практична частина

Відповідно до алгоритму аналізу (Алгоритм В), наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– виявити соціальну складову в діяльності Сумської міської ради та її виконавчих органів.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних

вказівок до практичних занять з дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– побудувати інтелект-карту діяльності Сумської міської ради та її виконавчих органів.

Основні поняття: місцеве самоврядування, соціальна стабільність, регіональна соціальна політика, делегування повноважень, соціальне замовлення.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу**:

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ.: МАУП, 2005. – 560 с.
2. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Тюптя, Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
5. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
6. Остапенко Л. Соціальна політика в умовах кризи / Л. Остапенко, В. Процаков // Праця і зарплата. – 2009. – № 38. – 14 жовтня. – С. 2–4.
7. Садова У. Я. Регіональна соціальна політика в Україні: критерії оцінювання та показники ефективності / У. Я. Садова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 151–165.
8. Робота з клієнтами соціальних служб / Упор. З. Зайцева. – Житомир: «Екосфера», 1994. – 117 с.
9. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – Київ, 2002. – № 1.

10. Муніципальний інформаційний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.meria.sumy.ua

Заняття 5–6

Тема 4. Система соціальних служб Міністерства соціальної політики України

План

Питання для обговорення

1. Система соціального захисту в Україні.
2. Повноваження Міністерства соціальної політики України та його органів у сфері соціального забезпечення.
3. Організації та установи у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України. Установи системи Міністерства соціальної політики України, що безпосередньо надають соціальні послуги населенню.
4. Організація роботи центрів соціальної, професійної, медико-соціальної, соціально-психологічної реабілітації інвалідів.
5. Діяльність установ Міністерства соціальної політики України щодо надання соціальних послуг безробітним.

Практична частина

Відповідно до алгоритму аналізу (Алгоритм В), наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– охарактеризувати діяльність Департаменту соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– побудувати інтелект-карту діяльності Департаменту соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації, його організацій та установ.

Основні поняття: соціальна політика, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна реабілітація, соціальні послуги.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу**:

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ: МАУП, 2005. – 560 с.
2. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика: підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Тюптя Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
5. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
6. Жиган Д. Ф. Соціальна політика держави як об'єкт політологічного аналізу / Д. Ф. Жиган // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Вип. 4 (54). – С. 385–397.
7. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції / А. М. Колот // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 23–41.
8. Робота з клієнтами соціальних служб / Упор. З. Зайцева. – Житомир : Екосфера, 1994. – 117 с.

9. Сіленко А. Соціальна політика в умовах проведення демократичних реформ в Україні / А. Сіленко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – № 12. – С. 70–78.
10. Офіційний сайт міністерства соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mlsp.gov.ua
11. Офіційний сайт Департаменту соціального захисту населення Сумської облдержадміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soc-zahyst.sm.gov.ua/>

Заняття 7

Тема 5. Завдання та функції Пенсійного фонду України та його регіональних управлінь

План

Питання для обговорення

1. Пенсійний фонд України як соціальний страховий фонд і орган виконавчої влади.
2. Порядок формування та затвердження бюджету Пенсійного фонду.
3. Збір на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.
4. Повноваження Правління Пенсійного фонду. Відомча система органів Пенсійного фонду.
5. Функції Пенсійного фонду щодо пенсійного забезпечення громадян України. Порядок оформлення та подання документів для призначення пенсій.

Практична частина

Відповідно до алгоритмів аналізу (Алгоритми А та В), наведених у розділі «Плани практичних занять» цих методичних

вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

- проаналізувати законодавство України у сфері пенсійного забезпечення громадян України;

- проаналізувати діяльність Пенсійного фонду України та Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

- побудувати інтелект-карту діяльності Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області та його районних (міських) структурних підрозділів;

- скласти маршрутний лист для пенсіонера, військового пенсіонера, інваліда війни – клієнтів Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області та його районних (міських) структурних підрозділів;

- підготувати тематичну рольову гру з відпрацювання відповідних практичних навичок щодо алгоритму дій у конкретній проблемній соціальній ситуації (позиціонування: пенсіонер, військовий пенсіонер, інвалід війни – як клієнти – соціальний працівник (група соціальних працівників) Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області та його районних (міських) структурних підрозділів, представники суміжних структур).

Основні поняття: Пенсійний фонд України, соціальний страховий фонд, бюджет пенсійного фонду, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, пенсійне забезпечення.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу**:

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ : МАУП, 2005. – 560 с.
2. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
3. Жиган Д. Ф. Соціальна політика держави як об'єкт політологічного аналізу / Д. Ф. Жиган // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Вип. 4 (54). – С. 385–397.
4. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції / А. М. Колот // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 23–41.
5. Макарова О. Демографічні проблеми і соціальна політика / О. Макарова // Праця і зарплата. – 2007. – № 45. – С. 4–5.
6. Остапенко Л. Соціальна політика в умовах кризи / Л. Остапенко, В. Прошаков // Праця і зарплата. – 2009. – № 38. – 14 жовтня. – С. 2–4.
7. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – Київ, 2002. – № 1.
8. Сіленко А. Соціальна політика в умовах проведення демократичних реформ в Україні / А. Сіленко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – № 12. – С. 70–78.
9. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pfond.sumy.ua

Модульний контроль

Приклади тестових завдань

(із наданих варіантів оберіть правильні. Зверніть увагу! У деяких тестах може бути не один, а декілька правильних варіантів відповіді)

1. Забезпечення безкоштовного оздоровлення прийомних дітей та дітей-вихованців – це функція:

- A. Служби у справах дітей.
- B. Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
- C. Управління молоді та спорту.
- D. Департаменту соціального захисту населення
- E. Усі відповіді правильні.

2. Виберіть напрямок роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- A. Соціальна підтримка дітей та молоді, які живуть з ВІЛ.
- B. Моніторинг ефективності профілактичних заходів щодо ВІЛ/СНІДу.
- C. Підтримання проектів громадських організацій, діяльність яких спрямована на протидію соціально-небезпечних хвороб.
- D. Усі відповіді правильні.

3. Соціальний патронаж неповнолітніх та молоді, взятих під варту, здійснюють:

- A. Органи внутрішніх справ.
- B. Департамент із виконання покарань.
- C. Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
- D. Служба у справах дітей.

4. Кримінальна міліція у справах дітей створюється у складі:

- A. Міністерства молоді та спорту України.
- B. Міністерства внутрішніх справ України.
- C. Міністерства соціальної політики України.
- D. Міністерства освіти і науки України.

5. Служба у справах дітей підзвітна та підконтрольна :
- A. Державним адміністраціям.
 - B. Органам місцевого самоврядування.
 - C. Управлінням молоді та спорту.
 - D. Правильні відповіді A і B.
 - E. Правильні відповіді D і C.

Узагальнювальні питання

1. Суб'єкт і об'єкт соціальної роботи в системі соціальних служб.
2. Організаційні, психологічні, соціальні та політичні принципи функціонування соціальних служб.
3. Особисті та професійні якості соціального працівника.
4. Основні ролі соціальних працівників у соціальних службах.
5. Становлення та розвиток соціальних служб в Україні.
6. Основні напрями державно-правового регулювання діяльності соціальних служб.
7. Формування позитивного іміджу діяльності соціальних служб.

Модуль II. Соціальні служби в системі інших міністерств та відомств. Вітчизняний та закордонний досвід

Заняття 8

Тема 6. Організація роботи центрів реінтеграції бездомних громадян

План

Питання для обговорення

1. Функції Міністерства соціальної політики України, місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо врегулювання діяльності спеціалізованих установ для бездомних громадян і безпритульних дітей.
2. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 року № 2623-IV.

3. Утворення та організація роботи закладів соціального захисту для бездомних громадян та осіб, звільнених із місць позбавлення волі: центрів обліку бездомних громадян; будинків нічного перебування; центрів соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Практична частина

Відповідно до алгоритмів аналізу (Алгоритми А та В), наведених у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

- проаналізувати законодавство України у сфері соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей;
- з'ясувати специфіку діяльності Управління соціального захисту населення Сумської міської ради щодо соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

- побудувати інтелект-карту діяльності Управління соціального захисту населення Сумської міської ради щодо соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей (заклади соціального захисту для бездомних громадян та осіб, звільнених із місць позбавлення волі: центри обліку бездомних громадян; будинки нічного перебування; центри соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі);

- скласти маршрутний лист для бездомного громадянина, особи, звільненої з місць позбавлення волі, безпритульної дитини – клієнтів Управління соціального захисту населення Сумської міської ради;

- підготувати тематичну рольову гру з відпрацювання відповідних практичних навичок щодо алгоритму дій у конкретній проблемній соціальній ситуації (позиціонування: бездомний громадянин, особа, звільнена з місць позбавлення волі,

безпритульна дитина – як клієнти – соціальний працівник (група соціальних працівників) Управління соціального захисту населення Сумської міської ради, представники суміжних структур).

Основні поняття: бездомність, бездомна особа безпритульна особа, безпритульні діти, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, заклади для бездомних осіб і безпритульних дітей, особа, яка має притулок, запобігання бездомності та безпритульності, реінтеграція бездомних осіб і безпритульних дітей, соціальне патрулювання.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу:**

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ : МАУП, 2005. – 560 с.
2. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
5. Робота з клієнтами соціальних служб / упор. З. Зайцева. – Житомир : Екосфера, 1994. – 117 с.
6. Тюптя Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
7. Муніципальний інформаційний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.meria.sumy.ua/>

Заняття 9

Тема 7. Пріоритетні напрями системи соціальних служб Міністерства соціальної політики України

План

Питання для обговорення

1. Пріоритетні напрями, спеціалізовані служби та комплексні програми, що реалізуються Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді.
2. Система центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, структура, завдання та напрями діяльності.
3. Система служб у справах дітей, структура, завдання та напрями діяльності.
4. Діти і молодь як особлива соціальна група. Провідні напрями державної соціальної політики щодо дітей та молоді в Україні та шляхи її реалізації.
5. Реалізація центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і службами у справах дітей державної соціальної політики щодо створення ДБСТ та прийомних сімей.

Практична частина

Відповідно до алгоритму аналізу (Алгоритм В), наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– проаналізувати діяльність Сумського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

– проаналізувати діяльність Служби у справах дітей Сумської обласної державної адміністрації.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– побудувати інтелект-карти діяльності Сумського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Служби у справах дітей Сумської обласної державної адміністрації та їх районних (міських) структурних підрозділів;

– скласти маршрутний лист для особи, постраждалої від насилля в сім'ї та потенційних батьків вихователів і прийомних батьків – клієнтів Сумського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і Служби у справах дітей Сумської обласної державної адміністрації та їх районних (міських) структурних підрозділів;

– підготувати тематичну рольову гру з відпрацювання відповідних практичних навичок щодо алгоритму дій у конкретній проблемній соціальній ситуації (позиціонування: особа, яка постраждала від насилля в сім'ї, та потенційні батьки-вихователі і прийомні батьки – як клієнти – соціальний працівник (група соціальних працівників) Сумського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і Служби у справах дітей Сумської обласної державної адміністрації та їх районних (міських) структурних підрозділів, представники суміжних структур).

Основні поняття: прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, складні життєві обставини, соціальна робота із сім'ями, дітьми та молоддю, соціальні послуги, соціальний супровід.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу**:

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ : МАУП, 2005. – 560 с.
2. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.

4. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
5. Робота з клієнтами соціальних служб / упор. З. Зайцева. – Житомир : Екосфера, 1994. – 117 с.
6. Тюптя Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
7. Офіційний сайт міністерства соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mlsp.gov.ua
8. Офіційний сайт Департаменту соціального захисту населення Сумської облдержадміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soc-zahyst.sm.gov.ua/>

Заняття 10

Тема 8. Соціальні служби в системі різноманітних міністерств та відомств України

План

Питання для обговорення

1. Концепція реформування системи соціальних послуг в Україні.
2. Соціальні служби в структурі силових відомств.
3. Діяльність спеціалізованих установ паліативної допомоги в системі охорони здоров'я.
4. Спеціальні виховні установи Державного департаменту з питань виконання покарань.
5. Організація пунктів тимчасового перебування для біженців та незаконних мігрантів.

Практична частина

Відповідно до алгоритму аналізу (Алгоритм В), наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних

вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

- Управління охорони здоров'я Сумської обласної державної адміністрації;
- Управління Державної пенітенціарної служби в Сумській області;
- Управління Державної міграційної служби України в Сумській області.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» даних методичних вказівок до практичних занять з дисципліни «Система організації соціальних служб»:

1. Побудувати інтелект-карти діяльності:

- Управління охорони здоров'я Сумської обласної державної адміністрації та його районних (міських) структурних підрозділів;
- Управління Державної пенітенціарної служби в Сумській області та його районних (міських) структурних підрозділів;
- Управління Державної міграційної служби України в Сумській області та його районних (міських) структурних підрозділів.

2. Скласти маршрутний лист для клієнтів, які потребують паліативної допомоги, осіб, звільнених із місць позбавлення волі, біженців та незаконних мігрантів – клієнтів Управління охорони здоров'я Сумської обласної державної адміністрації, Управління Державної пенітенціарної служби в Сумській області, Управління Державної міграційної служби України в Сумській області та їх районних (міських) структурних підрозділів.

3. Підготувати тематичну рольову гру з відпрацювання відповідних практичних навичок щодо алгоритму дій в конкретній проблемній соціальній ситуації (позиціонування: клієнти, які потребують паліативної допомоги, особи, звільнені з місць позбавлення волі, біженці та незаконні мігранти – як клієнти – соціальний працівник (група соціальних працівників)

Управління охорони здоров'я Сумської обласної державної адміністрації, Управління Державної пенітенціарної служби в Сумській області, Управління Державної міграційної служби України в Сумській області та їх районних (міських) структурних підрозділів, представники суміжних структур).

Основні поняття: соціальні послуги, паліативна допомога, виховні установи, біженці, незаконні мігранти.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу**:

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ : МАУП, 2005. – 560 с.
2. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
5. Робота з клієнтами соціальних служб / упор. З. Зайцева. – Житомир : Екосфера, 1994. – 117 с.
6. Тюптя Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
7. Офіційний сайт: Управління охорони здоров'я Сумської облдержадміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uozsumy.com.ua
8. Офіційний сайт: Управління Державної пенітенціарної служби в Сумській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kvs.gov.ua
9. Офіційний сайт: Управління Державної міграційної служби України в Сумській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sm.dmsu.gov.ua

Заняття 11–12

Тема 9. Міжнародний досвід роботи соціальних служб. Сучасні тенденції розвитку соціальних служб у світі

План

Питання для обговорення

1. Система соціальної роботи у США, Німеччині, Франції.
2. Модель соціальної політики Швеції та інших скандинавських країн. Централізований характер соціального забезпечення в скандинавських країнах. Джерело видатків на соціальне забезпечення. Категорії осіб, які підпадають під систему соціального забезпечення.
3. Децентралізація й деінституціоналізація соціального обслуговування. Орієнтація на громаду, соціальне планування на рівні громади.
4. Розвиток волонтерського руху. Орієнтація на потреби клієнта та їх права на вибір послуг.
5. Гарантії якості соціальних послуг.

Практична частина

Відповідно до алгоритмів аналізу (Алгоритми А та В), наведених у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– з'ясувати особливості нормативно-правової бази соціальної роботи та особливості соціальної політики її організації соціальної роботи, забезпечення якості надання соціальних послуг у країнах Європейського Союзу.

Відповідно до **триєдиного покрокового алгоритму**, наведеного у розділі «Плани практичних занять» цих методичних вказівок до практичних занять із дисципліни «Система організації соціальних служб»:

– побудувати інтелект-карти роботи соціальних служб США, Німеччині, Франції, Швеції та інших скандинавських країн.

Основні поняття: соціальна політика, соціальна робота, соціальне забезпечення, децентралізація й деінституціоналізація соціального обслуговування, якість соціальних послуг, соціальне планування, волонтерський рух, орієнтація на потреби клієнта.

Для підготовки до цієї частини практичного заняття пропонуємо опрацювати таку **літературу:**

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ : МАУП, 2005. – 560 с.
2. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства / П. В. Булагін. – Харків.: Прапор, 2003. – 174 с.
3. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948) // Права людини. Міжнародні договори України. Декларації, документи: збірник. – Київ, 1992. – 243 с.
4. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
5. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції / А. М. Колот // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 23–41.
6. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика: підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
7. Остапенко Л. Соціальна політика в умовах кризи / Л. Остапенко, В. Процаков // Праця і зарплата. – 2009. – № 38. – 14 жовтня. – С. 2–4.
8. Робота з клієнтами соціальних служб / упор. З. Зайцева. – Житомир : Екосфера, 1994. – 117 с.
9. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні // Україна: аспекти праці. – Київ, 2002. – № 1.
10. Тюптя Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.

Модульний контроль

Приклади тестових завдань

(із наданих варіантів оберіть правильні.

*Зверніть увагу! У деяких тестах може бути не один,
а декілька правильних варіантів)*

1. Притулки для дітей утворюються та ліквідуються:
 - A. Управліннями молоді та спорту.
 - B. Управліннями внутрішніх справ.
 - C. Місцевими державними адміністраціями.
 - D. Службою у справах дітей.

2. Медико-соціальні експертні комісії перебувають у віданні:
 - A. Міністерства соціальної політики України .
 - B. Міністерства охорони здоров'я України.
 - C. Місцевих державних адміністрацій.
 - E. Правильні відповіді B і C.

3. Медико-соціальна експертна комісія встановлює:
 - A. Групу інвалідності.
 - B. Стан працездатності.
 - C. Ступінь обмеження життєдіяльності людини.
 - D. Усі відповіді правильні.

4. Пенсійний фонд України виконує:
 - A. Управління фінансами пенсійного забезпечення.
 - B. Виплату пенсій.
 - C. Призначення пенсій.
 - D. Усі варіанти.

5. До державних фондів соціального страхування відносяться:
 - A. Пенсійний фонд України.
 - B. Виконавчі комітети органів місцевого самоврядування.
 - C. Кабінет Міністрів України.
 - D. Верховну Раду України.

Узагальнювальні питання

1. Порядок формування соціального замовлення для залучення до надання соціальних послуг недержавних організацій.
2. Організація пунктів тимчасового перебування для біженців та незаконних мігрантів.
3. Роль ООН та інших міжнародних організацій у розвитку системи служб соціального захисту.
4. Міжнародні та вітчизняні документи в галузі соціального захисту.
5. Система соціальної роботи в США. Основні соціальні проблеми.
6. Корпоративістська модель соціального розвитку в Німеччині.
7. Організація роботи соціальних служб в Японії.
8. Соціальний захист населення як основна конституційно закріплена державна гарантія.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Орієнтовний перелік тем

1. Історія розвитку служб соціальної допомоги в незалежній Україні.
2. Становлення і розвиток соціальних інститутів на території сучасної України в період до початку ХХ ст.
3. Розвиток мережі недержавних організацій у соціальній сфері.
4. Розвиток волонтерського руху у світі і в Україні.
5. Організація соціальних гуртожитків та готелів для окремих категорій громадян.
6. Соціальні служби в структурі силових відомств.
7. Основні напрями реформування системи соціальних послуг.
8. Порядок формування соціального замовлення для залучення до надання соціальних послуг недержавних організацій.
9. Проблеми надання медико-соціальної допомоги тяжко хворим людям та невиліковно хворим.
10. Спеціальні виховні установи Державного департаменту з питань виконання покарань.
11. Організація пунктів тимчасового перебування для біженців та незаконних мігрантів.
12. Міжнародні та вітчизняні документи в галузі соціального захисту.
13. Соціальний захист населення як основна конституційно закріплена державна гарантія.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ¹⁾

Абілітація (від лат. *habilitatio* — створення здатності) — система медичних, психологічних, педагогічних, юридичних, професійних, технічних, соціальних засобів, спрямованих на максимально можливе відновлення втрачених функцій організму і працездатності хворих та інвалідів. — Англ. *abilitation*.

Адаптація (від лат. *adaptatio* — пристосовую) — пристосування будови та функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. А. — одне з ключових понять біології, що широко використовується як теоретичне поняття в психологічних концепціях, які трактують взаємодію індивіда та його оточення як процеси гомеостатичної рівноваги. Зміни, що супроводжують А., стосуються всіх рівнів організму: від молекулярних до психологічної регуляції діяльності. Вирішальну роль в успішності А. відіграють процеси тренування, функціональні, психологічні та моральні стани особи. А. сенсорна — зміна чутливості до інтенсивності подразника, що діє на орган чуття (напр., зорова А. в темряві). А. соціальна — пристосування особи до умов соціального середовища — залежить від мети, ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів індивіда, міри адекватності сприйняття ним себе і своїх соціальних зв'язків. А. психологічна — визначає активність особи і постає як єдність процесів засвоєння правил середовища і його перетворення. А. культурна — пристосування до інокультурного середовища. Пов'язана з прийняттям етнокультурних відмінностей. Розрізняють низький, середній і високий рівні А. Можливості та характер адаптивного процесу детермінуються суб'єктивними (пов'язаними з характеристиками адаптанта) та об'єктивними (пов'язаними з характеристиками соціального середовища) чинниками. Важливим є узгодження самооцінки, рівня домагань і можливостей суб'єкта з реальністю. — Англ. *adaptation*.

¹⁾ Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ : МАУП, 2005. – 560 с.

Адаптація соціальна: 1) вид взаємодії особи, соціальної спільноти із середовищем, у процесі якої узгоджуються вимоги та сподівання її учасників:

- 1) процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища;
- 2) результат процесу пристосування індивіда до умов соціального середовища. Поняття А. с. виникло в методології необіхевіоризму та культурологічної антропології. А. с. є безперервною, однак її передусім пов'язують із періодами кардинальної зміни діяльності виду та його соціального оточення. У соціальній психології А. с. розглядають як закономірності спільної діяльності, обумовлені загальною метою і ціннісними орієнтаціями соціальних груп. Існують такі основні типи адаптаційного процесу: тип, що характеризується перевагами активного впливу на соціальне середовище; тип із пасивним впливом на це середовище. В основі типології А. с. — структура потреб і мотивацій індивідів. Важливим аспектом А. с. є прийняття індивідом соціальної ролі. Ефективність А. с. значною мірою залежить від міри адекватності сприйняття індивідом самого себе і своїх соціальних зв'язків. Недостатньо розвинете або неправильне, спотворене уявлення про самого себе спричиняє серйозні порушення. Крайнім проявом А. с. є аутизм (тяжка форма психологічного відчуження, що виявляється в замкнутості індивіда, відсутності від контактів із навколишньою дійсністю). А. с. має вирішальне значення для процесу соціалізації особистості. Порушеннями А. с. є асоціальна поведінка, маргінальність, алкоголізм і наркоманія. — Англ. *social adaptation*.

Адресна соціальна допомога — допомога, що надається відповідно до встановлених критеріїв малозабезпеченості з урахуванням фактичного доходу сімей. Основні види і форми А. с. д. встановлюють на регіональному рівні. Ними є: 1) грошова допомога — одноразові виплати; виплати на транспортні послуги

ги; надання допомоги за екстремальних ситуацій, які спричинили значні одноразові витрати (пожежа, повінь тощо); допомога для оплати житла і комунальних послуг; дотації на оплату харчування і лікування; пільгові позички і кредити; 2) натуральне забезпечення — надання предметів першої необхідності (продуктів харчування, взуття, одягу тощо); ремонт квартир, автотранспорту; виділення лікарських препаратів; забезпечення безплатним харчуванням; надання палива; 3) гуманітарна допомога; 4) послуги і пільги — направлення до реабілітаційних центрів, центрів соціально-психологічної допомоги, будинків-інтернатів; улаштування в пансіонати для людей похилого віку; організація надомного соціально-побутового обслуговування на платній і безоплатній основах; прикріплення до магазинів, де можна придбати продукти харчування і предмети першої необхідності зі знижкою (за низькими цінами); організація безплатного перебування бездомних громадян у нічліжних будинках; забезпечення короткотривалого догляду за хворими і самотніми людьми; організація допомоги сім'ям із лежачими хворими; створення спеціальних аптек або відділів в аптеках для малозабезпечених громадян. Можливе надання й інших видів допомоги (правової, психологічної, інформаційної, проф-орієнтаційної тощо), в яких клієнти системи соціального обслуговування відчувають гостру потребу. А. с. д. надають за встановленими критеріями малозабезпеченості, що ґрунтуються на соціальних нормативах (показниках рівня споживання найважливіших продуктів і послуг, розміру грошових доходів та інших умов життєдіяльності людини). Критеріями надання соціальних послуг є: сукупний сімейний або середньодушовий дохід, нижчий від суми встановлених на регіональному рівні прожиткових мінімумів для всіх членів сім'ї за соціально-демографічними групами або відповідного розміру регіонального прожиткового мінімуму (нижче від рівня мінімальної заробітної плати, пенсії тощо); відсутність засобів існування; самотність і неспроможність до самообслуговування; матеріальні втрати або фізичні ушкодження внаслідок стихійних лих, катастроф, міжнаціональних конфліктів, виконання службових обов'язків

тощо. Територіальні органи самостійно визначають форми та рівні А. с. д., категорії громадян, які мають право на її отримання. І цією метою створюють інформаційні банки даних про осіб, які потребують А. с. д. Кабінет Міністрів України 22.02.1999 ухвалив Постанову «Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» і затвердив Положення про умови і порядок надання цієї допомоги з 01.04.1999. Її надають у грошовій формі, якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї, що складається з непрацевдатних осіб (пенсіонерів, інвалідів, дітей до 16 років, учнів — до 18 років), а також непрацюючих осіб працевдатного віку, зайнятих доглядом за дітьми, час якого зараховують до трудового стажу; осіб, які мають трьох і більше дітей віком до 16 років і зайнятих доглядом за ними; осіб, які доглядають інваліда 1-ї групи або дитину-інваліда віком до 16 років, або осіб, які досягли 80-річного віку, є нижчим від величини сукупного доходу, що дає право на призначення А. с. д. — Англ. *address social help*.

Активність громадянська — поняття, що характеризує цілеспрямовану діяльність індивідів та соціальних груп щодо зміцнення та розвитку громадянського суспільства і його інститутів. — Англ. *civil activity*.

Батьки-вихователі — подружжя або окремі особи, які не перебувають у шлюбі, які створюють дитячий будинок сімейного типу. Б.-в. зобов'язані виховувати дітей, доглядати їх, піклуватися про їх всебічний фізичний і духовний розвиток. Вони є законними представниками своїх вихованців і захищають їх права та інтереси в усіх установах, організаціях без будь-яких спеціальних повноважень. Б.-в. можуть бути лише повнолітні особи, які визнані дієздатними, не позбавлені батьківських прав тощо. — Англ. *mentors*.

Бездоглядність дитяча — послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей, підлітків із боку батьків або осіб, які їх замінюють. Б. д. нерідко є наслідком недостатнього розуміння батьками своїх обов'язків, неналежного догляду за дитиною, незабезпечення її всім необхідним для нормального розвитку; невиконання батьками своїх обов'язків. У

ображеної, емоційно занедбаної дитини з'являється потяг до бродяжництва, формуються антигромадські погляди та звички, вона погано навчається, недисциплінована, стає на шлях злочинності. — Англ. *child neglect*.

Бездомність — відсутність у індивідів або сімей постійного житла, місця мешкання, що унеможливує ведення ними осілого способу життя та їх повноцінне соціальне функціонування. Явище Б. існувало завжди, але найбільших масштабів воно набуває в періоди соціальних потрясінь і стихійних лих. Соціолог і політолог Е. Гідденс, зокрема, зазначає, що категорія безпритульних людей є змішаною, строкатою. Більшість бездомних не є душевнохворими, алкоголіками чи регулярними споживачами наркотиків та інших заборонених речовин. Це люди, які опинилися на вулиці через те, що пережили особисті катастрофи, соціальні стреси, потрясіння. Більшість соціологів, соціальних психологів, які вивчають проблему Б., акцентують, що надання адекватних форм житла — лише часткове розв'язання проблеми Б. Суть явища Б. полягає в комплексності проблем безпритульності: спад виробництва і зростання безробіття; нестача дешевого житла; малозабезпеченість сімей та окремих громадян; стан соціального здоров'я суспільства (наявність душевнохворих, осіб із девіантною поведінкою, нездорові, несприятливі відносини в сім'ї, стан осіб, що вийшли з місць ув'язнення); невеликі можливості реалізації соціальних програм з надання допомоги малозабезпеченим, групам ризику тощо; міжнаціональні конфлікти, що призводять до появи біженців; відсутність спеціальних програм допомоги безпритульним. Через багатоаспектність проблем Б. необхідне розв'язання комплексних соціально-економічних завдань. Цьому сприяють: стабілізація економічної ситуації; спрямованість соціальної політики на захист малозабезпечених категорій і груп ризику; розроблення законодавчої бази, яка б регламентувала як превентивні заходи, так і систему роботи з бездомними; будівництво житла і запровадження диференційованої системи плати за нього (залежно від типу забудови, розвиненості сфери послуг, близькості до центру, екологічних умов); розроблення

спеціальної державної програми розв'язання проблем безпритульності. В Україні допомога бездомним охоплює: відкриття спеціальних притулків, нічліжок, приймальників-розподільників УВС, які реорганізують у Центри соціальної реабілітації, спеціальні телефони довіри. До надання допомоги безпритульним долучаються приватні особи, релігійні та інші благодійні, громадські організації. — Англ. *homelessness*.

Безпритульні діти — особи до 18 років, які впродовж певного часу живуть у середовищі вулиці. Б. д. не мають постійного місця проживання, бродяжать, мають свої угруповання, специфічне спілкування. Здебільшого вони не підтримують контактів із дорослими, не навчаються, уникають спілкування із працівниками соціальних служб. — Англ. *homeless children*.

Безробіття — соціальне явище, суть якого — незатребуваність й невикористання суспільством активної, працездатної частини населення. За різних соціально-економічних умов, зокрема у нестабільних суспільствах, високим є т. зв. багатоваріантне приховане Б., спричинене інтенсивними руйнівними процесами в економіці. Приховане Б. існує у формі безстрокових відпусток, неповного робочого тижня, дня. Б. призводить до соціальних загострень, суперечностей і конфліктів і може спричиняти масові соціальні рухи та вибухи, що дестабілізують суспільне життя. В Україні у 1991 було прийнято закон «Про зайнятість населення», мета якого — запобігання, скорочення Б., забезпечення соціального захисту громадян. — Англ. *unemployment*.

Бродяжництво — переміщення впродовж тривалого часу з одного населеного пункту до іншого або в межах одного населеного пункту людини (особи), яка не має постійного місця проживання чи залишила його. Значна частина бродяг, шукаючи засобів існування, скоює крадіжки, пограбування та інші злочини. Б. характерне для країн із низьким, нестабільним соціально-економічним рівнем розвитку, соціального забезпечення громадян. Б. та жебрацтво у багатьох країнах караються в адміністративному та кримінальному порядку. — Англ. *vagrancy*.

Будинок дитячий сімейного типу – сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі (далі — батьки-вихователі), які беруть на виховання та спільне проживання не менше ніж 5 дітей-сиріт і дітей, що залишилися без батьківського піклування. Кількість дітей у Б. д. с. т. (рідних і прийомних) не повинна перевищувати 10 осіб. Б. д. с. т. створюються в Україні відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 року. Рішення про створення Б. д. с. т. приймає відповідний виконавчий комітет за наявності письмового висновку органів опіки і піклування на підставі заяви осіб (особи), які виявили бажання взяти дітей-сиріт або дітей, які залишилися без батьківського піклування. Б. д. с. т. фінансують із місцевого бюджету. Батьки-вихователі і орган, який прийняв рішення про створення Б. д. с. т., укладають угоду (договір), що визначає права та обов'язки сторін. При порушенні й невиконанні умов договору кожна зі сторін має право звернутися до суду. При винесенні в установленому порядку рішення про організацію Б. д. с. т. особам, призначеними батьками-вихователями, для спільного проживання з дітьми, переданими їм на виховання, надають поза чергою індивідуальний житловий будинок або багатокімнатну квартиру. Користування наданим житловим приміщенням здійснюють згідно із законодавством для користування службовими житловими приміщеннями. У разі зменшення кількості дітей у Б. д. с. т. внаслідок вибуття їх за віком або з інших причин питання подальшого статусу Б. д. с. т. вирішує орган, який приймав рішення про його створення. Органи охорони здоров'я закріплюють за Б. д. с. т. лікаря, надають батькам-вихователям необхідну допомогу щодо складання режиму дня, організації раціонального харчування, проведення оздоровчих заходів, профілактичної роботи. На вихованців Б. д. с. т. поширюються пільги, встановлені чинним законодавством для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Рішення про направлення дитини до Б. д. с. т. ухвалює виконком міської або районної ради народних депутатів за поданням органів опіки і піклування на основі письмової заяви, підписаної кожним із

батьків-вихователів. Дітей, які досягли 10-річного віку, до Б. д. с. т. направляють лише за їх згоди. У Б. д. с. т. перебувають діти-сироти і діти, які залишилися без піклування батьків; батьки яких позбавлені батьківських прав; батьки яких визнані в установленому порядку недієздатними; батьки яких засуджені до позбавлення волі; батьки яких визнані в установленому порядку безвісти зниклими; забрані у батьків за рішенням суду. До Б. д. с. т. направляють переважно дітей раннього віку, стосовно яких не вирішене питання про їх влаштування; з ослабленим здоров'ям; які перебувають між собою в родинних зв'язках, за винятком випадків, коли за медичними показаннями або з інших причин вони не можуть виховуватися разом; яких виховують у дитячих інтернатних установах, розміщених у місцевості з неблагополучними кліматичними й екологічними умовами. Не рекомендовано направляти до Б. д. с. т. дітей із глибокими органічними порушеннями нервової системи, тяжкими уродженими порушеннями нервової системи, тяжкими уродженими порушеннями розвитку, які не підлягають медичній корекції. Б. д. с. т. комплектують дітьми поступово, але не довше ніж упродовж одного року від дня відкриття, під контролем і з допомогою органів опіки і піклування. За дітьми, які перебувають у Б. д. с. т., зберігається право на житлову площу, яку вони мали раніше, та на їхнє майно. Органи опіки і піклування за місцем знаходження майна забезпечують його збереження. За такими дітьми також зберігаються раніше призначені аліменти, пенсії, допомога, які перераховують на рахунки, відкриті на їх ім'я. Діти мають право підтримувати контакти з рідними батьками та іншими родичами, якщо це не суперечить їх інтересам, моральному розвитку та вихованню. Їх звільнено від оплати за перебування в дошкільних виховних закладах і навчання в державних школах, вони мають право на безплатне відвідування кінотеатрів, виставок, музеїв, спортивних споруд, безкоштовний проїзд у громадському міському (приміському) транспорті (окрім таксі). У разі ліквідації Б. д. с. т. або неможливості проживання в ньому дитини з об'єктивних причин подальше визначення місця її проживання розглядає орган, який прийняв рішення про

направлення дитини до Б. д. с. т. — Англ. *children's home of domestic/family type*.

Важка життєва ситуація — становище, що об'єктивно порушує, ускладнює життєдіяльність людини (або суб'єктивно сприймається нею як важке), яке вона не може подолати самостійно і потребує підтримки та допомоги окремих осіб (соціальних працівників), установ (центрів соціальних служб, спеціальних служб і установ). В. ж. с. — сирітство, інвалідність, малозабезпеченість, бездоглядність, безробіття, конфліктні ситуації в сім'ї, на виробництві, хвороби, стреси тощо. В. ж. с. класифікують: 1) за типом життєвих подій або за типом труднощів (фінансові, службові, міжособистісні, пов'язані зі здоров'ям, зі смертю близьких людей тощо); 2) за інтенсивністю (гострі, середні, помірні); 3) за величиною втрат або загроз; 4) за тривалістю (хронічні, короткотривалі); 5) за мірою керованості подіями (контрольовані, неконтрольовані). На основі цих типів і характеристик обирають стратегію подолання В. ж. с., мобілізують індивідуальні та колективні ресурси, тобто процес подолання В. ж. с. є мобілізацією та оптимальним використанням особистісних ресурсів і ресурсів середовища. — Англ. *serious /painful situation, hardship*.

Волонтери (від лат. *voluntarius* — доброволець) — особи, які працюють у державних чи недержавних соціальних службах на громадських засадах. В. може бути кожна людина незалежно від статі, віку, расової належності, віросповідання, фізичних особливостей, соціального і матеріального стану. Реальна волонтерська соціальна робота з надання допомоги сконцентрована переважно в системі центрів соціальних служб для молоді, у громадських (дитячих, молодіжних, жіночих) і релігійних організаціях. — Англ. *volunteers*.

Волонтерство — добровільна робота на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, просування по службі, спрямована на забезпечення добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом. Виникло у 1859 з ініціативи французького письменника-журналіста А. Дюнана, який, вражений кривавими картинами битви при Сольферино, за-

пропонував ідею створення Червоного Хреста — організації, яка працювала б на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу пораненим бійцям. Принципами, сформульованими Дюнаном, керуються нині волонтерські організації в усьому світі. Поняття «волонтер» і В. — дуже широкі. В основі добровільності — здатність однієї людини безкорисливо й переважно анонімно й добровільно, без зовнішнього примусу виконувати роботу на благо інших (витрачати частину часу, енергії, знань, досвіду на здійснення діяльності, що дає користь іншим людям чи суспільству). В. — елемент особистісного розвитку, одержання нових знань і набуття навичок, удосконалення здібностей, стимулювання ініціативи й творчості. Залучення широких кіл громадськості до вирішення суспільних проблем на волонтерських засадах уможливорює створення передумов для формування системи саморегуляції та соціального контролю в суспільстві, яка забезпечить розв'язання проблем, що виникають, за рахунок внутрішнього потенціалу суспільства. Громадянське суспільство неможливе без участі пересічних громадян у розв'язанні та моніторингу нагальних суспільних проблем. — Англ. *volontear*.

Волонтерський рух — добровільний рух, спрямований на самовиховання, саморозвиток та самореалізацію волонтерів та їх помічників через добродійну неприбуткову і вмотивовану суспільно корисну діяльність. В. р. — основа діяльності недержавних громадських організацій, професійних асоціацій і профспілок. Упродовж 90-х ХХ ст. В. р. у США була охоплена майже половина дорослого населення, в Канаді — до 40 %. Найбільший інтерес до волонтерської діяльності спостерігається серед 25-річних осіб. Поширений В. р. і в Європі. У ньому беруть участь: в Англії — більш ніж половина її населення, у Франції — 19 %, Нідерландах — 36 %, Данії — 25 %, Ірландії — 39 %. Найбільшими добровільними асоціаціями є Корпус миру, Товариства Червоного Хреста. Найпоширеніші товариства — групи самопомогі (анонімні алкоголіки, матері наркоманів та ін.). Діяльність таких груп має терапевтичну, соціальну, освітню чи дослідницьку спрямованість. Співпраця соціальних

працівників і лідерів волонтерських організацій поступово стає необхідною ланкою в системі соціальної допомоги населенню. — Англ. *voluntary movement*.

Вулична соціальна робота — новий для України тип соціальної роботи, перший крок до дитини, яка з певних причин опинилася на вулиці, в скрутних життєвих обставинах і має травматичний досвід стосунків з оточуючими. Мета В. с. р. — поліпшення становища і здоров'я вуличних дітей і залучення їх до того середовища, де вони змушені жити, визначення потреб, схильностей та можливостей цих дітей, спонукання їх до встановлення позитивних взаємовідносин з оточуючими. Основні завдання В. с. р.: налагодження довірливих стосунків дорослих із дітьми; забезпечення їжею та одягом; консультування (порада з конкретного важливого для дітей питання в умовах анонімності та конфіденційності); переадресування дітей до інших існуючих служб (Денний центр, притулки); надання інформації про збереження здоров'я (застуда, інфекції). Критеріями ефективності В. с. р. є: добровільне повторне звернення дитини за допомогою; прихід у Денний центр чи притулок, прохання відвідати родину. — Англ. *street/field social work*.

Галузі соціальної роботи — напрями практичної діяльності, в яких реалізується її зміст. Розрізняють основні Г. с. р.

як науки і як професійної діяльності. Г. с. р. як науки — теорія, психологія та менеджмент соціальної роботи, тобто управління нею. Г. с. р. як професійної діяльності — робота із сім'ями, молоддю, маргінальними групами, соціальна підтримка інвалідів і дітей, які залишилися без піклування батьків, тощо. — Англ. *fields of social work*.

Гарантії соціальні — сукупність матеріальних і юридичних засобів, що забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства (умови їх життєдіяльності, реалізацію їх інтересів, різноманітних зв'язків і відносин, функціонування та розвиток суспільної системи загалом). Основними Г. с. є: право людини на вибір професії, форм економічної діяльності; здобуття загальної і

професійної освіти; право на реалізацію її трудового потенціалу, здібностей та адекватну винагороду відповідно до кількості та якості праці тощо. Здійснення Г. с. у сфері споживання означає забезпечення мінімального рівня задоволення потреб у житлі, охороні здоров'я, освіті, доходах (у досягнутих суспільством масштабах добробуту і рівня економічного розвитку), в забезпеченні належного рівня життя. З цією метою розробляють систему соціально-економічних нормативів, що визначають нижню межу мінімального рівня життєвих благ для задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Такими нормативами є: мінімальна заробітна плата, пенсія, стипендія, рівень витрат на освіту, дитячі дошкільні заклади, нормативи забезпечення житлом, охорони здоров'я, здобуття освіти, набору товарів і послуг для задоволення життєво необхідних потреб. Мінімальний рівень задоволення потреб, гарантований суспільством громадянам, повинен узгоджуватись із досягнутим середнім життєвим стандартом. Реалізація Г. с. значною мірою залежить від кількості та якості споживчих товарів і соціальних послуг, які надають населенню за рахунок суспільства в обмін на сплачені до бюджету податки. Невід'ємними ознаками громадянського суспільства є визнання автономії кожного громадянина та дієвий громадянський контроль. Це визнання передбачає наділення громадянина держави правами та обов'язками, сукупність яких визначає його статус як вільної, автономної особистості. Однак володіння правами ще не робить особистість незалежною, оскільки права можуть лише проголошуватися, тобто бути формальними. У суспільстві повинні бути створені умови для реалізації цих прав — воно повинно мати у своєму розпорядженні механізми громадянського контролю для забезпечення Г. с. — Англ. *social guarant&es*.

Громадянське суспільство — умовний простір між громадянином і державою, де існують і активно діють із метою виявлення та захисту інтересів громадян різноманітні організації, партії, асоціації, фонди тощо, де відбуваються узгодження та реалізація інтересів різних суспільних груп. Така вільна діяльність має надзвичайно важливе значення, оскільки ринок не

є механізмом, орієнтованим на соціальні цілі. Визначальна ознака Г. с. — наявність дієвого громадянського контролю за використанням суспільних ресурсів. — Англ. *civil society*.

Групи ризику: 1) групи, що об'єднують осіб, які зазнають небезпечних негативних впливів, становлять певну загрозу стабільності суспільства і практично не в змозі самостійно подолати власні труднощі, що може призвести якщо не до біологічної їх загибелі, то до втрати соціальної значущості та духовності. Традиційні Г. р. — люди з алкогольною і наркотичною залежністю, безпритульні, повії, ув'язнені, спосіб життя яких характеризується як прояв хвороби суспільства; 2) категорія осіб, соціальне становище яких за певними критеріями не є стабільним і які потребують соціального захисту (люди з обмеженими можливостями, діти-сироти, матері-одиначки, неповні сім'ї, неповнолітні правопорушники, самотні люди похилого віку). Об'єктивними причинами появи та існування Г. с. р. є тип соціалізації особи в дитинстві (рівень домагань) і характер економічних, правових, політичних, моральних структур суспільства; умови і перспективи соціального розвитку. Особливої уваги потребують категорії Г. р., проблеми яких відомі лише вузькому колу спеціалістів: біженці, переселенці, люди, які постраждали від насилля. Критична ситуація, в яку вони потрапили, психологічні стреси, фінансове неблагополуччя, а нерідко й злидні, відсутність засобів існування, соціально низький рівень життя згубні не лише для цих Г. р., оскільки опосередковано (а подеколи й безпосередньо) впливають на атмосферу і рівень цивілізованості суспільства. — Англ. *risk group*.

Деонтологія соціальної роботи (грец. *deon* — потрібне, необхідне) — система моральних норм, вироблена природним шляхом у межах професійного співтовариства. У зв'язку із ситуативністю в суспільстві, яке переживає кризу ціннісних засад, Д. с. р. не в змозі дати вичерпні відповіді на всі нові запитання, які ставить перед соціальними працівниками сучасна практика роботи. Нормативні моделі поведінки дедалі частіше не спрацьовують. У реальних умовах соціальний працівник бере на озброєння лише свій практичний досвід розв'язання етичних проблем у конкретних ситуаціях і певною мірою досвід своїх колег. В Україні першочерговими є попередній аналіз ситуацій етичного вибору, їх усвідомлення, а отже, узагальнення набутого досвіду у формі професійного етичного кодексу, що є сферою інтересів нормативної професійної етики. — Англ. *deontology of social work*.

Державне соціальне страхування (п'ять аргументів на його користь) — аргументи, які доводять необхідність державного соціального страхування. Такими аргументами є: 1) необачливість (деякі люди через необачливість не накопичують коштів на старість і можуть стати тягарем для сім'ї та інших членів суспільства через те, що потребуватимуть підтримки і допомоги); 2) відсутність стабільних механізмів накопичення (недостатній розвиток ринку капіталу, нестабільність макроекономічних умов); 3) численні ризики (інвалідність, хвороба, багатодітність, безробіття, довголіття, інфляція, інвестиційні помилки тощо); 4) неможливість передбачення довгострокової платоспроможності недержавних ощадних і страхових компаній (втрата приватних заощаджень унаслідок банкрутства цих компаній); 5) хронічна бідність (не всі заробляють достатньо коштів упродовж економічно активного періоду свого життя для того, щоб відкладати їх на старість; відсутність стабільних механізмів накопичення). — Англ. *state social insurance*.

Державні соціальні гарантії — соціальні гарантії, які надає держава. Відповідно до Конституції України та законодавчих актів Д. с. г. визначено в такому обсязі: основні:

1) мінімальний розмір заробітної плати; 2) мінімальний розмір пенсії за віком; 3) неоподатковуваний мінімум доходів громадян; 4) розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат; додаткові: 1) рівень життя населення, яке постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; 2) рівень оплати праці працівників різної кваліфікації в установах та організаціях, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів; 3) стипендії учням професійно-технічних і студентам вищих державних навчальних закладів; 4) індексація доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін; 5) надання гарантованих обсягів соціально-культурного, житлово-комунального, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, торгівлі та громадського харчування; 6) забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки. Держава гарантує забезпечення основних потреб громадян на рівні встановлених законом державних соціальних стандартів і нормативів. Англ. — *state social guarantees*.

Децентралізація у соціальній роботі — процес, у результаті якого прийняття рішень і контроль за наданням соціальних послуг поступово переходить від великих (напр., регіональних або міських) центрів на місця — ближче до реальних потреб клієнтів. За такого підходу клієнти беруть активну участь в ухваленні рішень, що тривалий час впливатимуть на їх життя. Виділяють такі рівні залучення клієнтів до ухвалення рішень: інформування їх про вже прийняте рішення; консультація з клієнтом до ухвалення рішення; партнерство — прийняття рішення спільно з клієнтом; самостійне прийняття рішення клієнтом. Оптимальна процедура ухвалення рішень значною мірою залежить від розумового стану клієнта і ступеня його емоційного заглиблення в проблему. Наприкладі, у сімейній соціальній роботі клієнт у стані афекту від ревнощів або наркоман під час ломки не в змозі адекватно оцінювати ситуацію

і приймати правильні рішення, а розумово відсталі особи або маленькі діти недієдатні навіть у стані спокою. Д., зокрема у Великобританії, зумовила переосмислення соціальної політики та реструктуризацію соціального забезпечення. Якщо раніше соціальна допомога надавалася за солідарним принципом, що означало рівномірний розподіл ресурсів, за якого одні отримують недостатньо, а інші зловживають суспільними фондами, то нині вузька спеціалізація у поєднанні з міждисциплінарним аналізом конкретних особових справ клієнтів, застосування інформаційних технологій (створення єдиної бази даних для різних соціальних служб) значно зменшили кількість зловживань. Більшість універсальних служб було фрагментовано за окремими напрямками соціальної роботи: захист дитинства, психічні розлади, робота з інвалідами та недієдатними, запобігання молодіжній злочинності та боротьба з насильством. Виникла мережа приватних організацій, які конкурують із соціальними службами. Клієнт сплачує таким комерційним організаціям лише різницю в ціні — держава вносить основну суму. Наприклад, необхідну операцію на серці можна зробити в державній клініці, й вона коштуватиме міністерству охорони здоров'я 10 тис. фунтів стерлінгів, але чекати доведеться від 4 до 6 місяців. У приватній клініці операцію зроблять негайно і в кращих умовах, але за ціною 12—14 тис. фунтів стерлінгів, з яких 10 тис. буде перераховано з державних фондів охорони здоров'я (КЖ). Те саме стосується догляду в будинках престарілих та інших соціальних послуг. Основний принцип полягає в тому, що людина, яка впродовж трудового життя сплачувала податки, не повинна втрачати права на відшкодування витрат на охорону здоров'я у старості або на здобуття освіти дітьми там, де ці послуги якісніші. — Англ. *decentralisation in social work*.

Джерела фінансування системи соціального захисту. В Україні такими джерелами є: 1) Державний бюджет України; 2) місцеві бюджети; 3) соціальні фонди (зокрема страхові) — Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування на випадок тимчасової втрати

працевдатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального захисту інвалідів; 4) фонди підприємств, організацій, установ. За рахунок Державного бюджету України фінансуються різні види державної соціальної допомоги, пенсії окремим категоріям громадян (напр., військовослужбовцям), заклади охорони здоров'я та освіти державного підпорядкування, покриття витрат, пов'язаних із соціальним захистом громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. З місцевих бюджетів фінансуються витрати на утримання закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту; соціальна допомога, призначена за рішенням органів місцевої влади. За рахунок фондів підприємств, організацій, установ здійснюється фінансування перших п'яти днів тимчасової непрацевдатності працівників; витрат, пов'язаних з облаштуванням робочих місць для інвалідів; утримання відомчих соціальних закладів (поліклінік, дитячих садків тощо). З Фонду соціального захисту інвалідів фінансується допомога інвалідам, зокрема заходи, спрямовані на їх працевлаштування. — Англ. *sources for financing of social protection system*.

Джерела фінансування соціальної політики. В Україні такими джерелами коштів є: 1) загальні доходи держави; 2) місцеві доходи; 3) внески на соціальне страхування; 4) кошти, що надаються окремими підприємствами і громадянами. Формування загальних доходів держави, місцевих доходів визначається Законом України «Про систему оподаткування», фондів соціального страхування — Законом України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» та іншими законами, що регулюють окремі види соціального страхування. Важливу роль відіграють кошти, що надаються окремими підприємствами та громадянами (благодійні внески), і суми штрафних санкцій. — Англ. *sources of social policy financing*.

Діагностика в соціальній роботі (від гр. *diagnostikos* — здатний розпізнавати) — один із видів соціальних технологій; процес виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків і

відносин у суспільстві, що характеризують його соціально-економічний, культурно- правовий, морально-психологічний, медико-біологічний та санітарно-екологічний стани, з метою соціального захисту уразливих категорій клієнтів. Соціальному діагностуванню підлягають не лише глобальні проблеми — стан соціально-економічних, демографічних, соціально-культурних та соціально-психологічних відносин у суспільстві, а й локальніші, вужчі, напр., ставлення індивіда до соціальних цінностей суспільства, групи, колег, однолітків, референтної групи тощо. З'ясувавши загальний стан досліджуваної проблеми, проводять соціальне діагностування кожного з її аспектів, з'ясовують конкретні причини проблеми. Відтак розробляють програму виправлення ситуації із залученням (за необхідності) спеціалістів споріднених соціальних служб (медиків, психологів, юристів тощо). Д. в с. р. здійснюють на основі певних принципів і методів дослідження. Основним є принцип об'єктивності, який полягає у правдивому, неупередженому аналізі та оцінюванні соціальних явищ, що унеможлиблює будь-які перекручення в інтерпретації фактів в особистих або інших інтересах. Планування та реалізацію соціальної роботи з окремою проблемою здійснюють за принципом реалістичності — братися необхідно лише за той обсяг робіт, який реально можна виконати з наявними коштами, засобами та персоналом у межах визначеного періоду часу. — Англ. *diagnostics in social work*.

Допомога соціальна — система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримання і послуг, які надає державна соціальна служба окремим особам або групам населення для подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, підтримання соціального статусу цих осіб і груп та повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві. Основні види і форми Д. с. встановлюють на регіональному рівні з урахуванням майнового стану. Вони охоплюють: 1) грошову допомогу — одноразову допомогу; допомогу для оплати транспортних послуг; допомогу в екстремальній ситуації, наслідком якої є значні одноразові втрати; допомогу на оплату житла і комунальних послуг; дотацію на оплату харчування та лікування; пільгові

позички і кредити; 2) натуральне забезпечення — надання предметів першої необхідності; ремонт квартир, автотранспорту; виділення лікарських препаратів; забезпечення безоплатним харчуванням; виділення палива; 3) гуманітарну допомогу; 4) послуги і пільги — направлення до реабілітаційних центрів, центрів соціально-психологічної допомоги, будинків-інтернатів, пансіонатів; організацію обслуговування за місцем проживання на безоплатній основі; прикріплення до магазинів, де продають продукти харчування і товари першої необхідності за соціально низькими цінами; пільги на оплату комунально-побутових послуг; забезпечення короткотривалого догляду за хворими і самотніми людьми; організацію допомоги сім'ям із лежачими хворими; створення спеціальних аптек або відділів в аптеках для малозабезпечених громадян; 5) правову допомогу; 6) психологічну допомогу; 7) профорієнтацію; 8) інформаційну допомогу тощо. Грошову допомогу надають громадянам в установлених законодавством випадках із настанням певних обставин. Вона є одноразовою або щомісячною. Д. с. виплачують із коштів пенсійного фонду, фонду соціального страхування чи державного бюджету. Д. с. — один з основних видів соціального захисту населення. Її виплачують за місцем роботи (навчання) або органи соціального захисту населення за місцем проживання. Порядок призначення, види і розміри допомог визначені законами України та відповідними постановами Кабінету Міністрів України. — Англ. *social help*.

Завдання соціальної політики – завдання, що передбачають поліпшення умов праці та життя всіх верств населення, надання особливого захисту й допомоги бідним і малозахищеним групам населення. — Англ. *social policy purposes/objectives*.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування — система прав, обов'язків і гарантій, яка надає соціальний захист. Цей захист передбачає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, втрати працездатності (повної, часткової чи тимчасової) або годувальника, у разі безробіття з незалежних від осіб обставин, а також забезпечення осіб у

старості та в інших передбачених законодавством випадках. Такі соціальні виплати здійснюються із спеціальних грошових фондів, джерелами формування яких є страхові внески, які сплачує або власник, або його уповноважений орган (працедавець), або сам працівник, бюджетні та інші кошти. — Англ. *obligatory state retirement insurance*.

Засоби соціальної політики — засоби реалізації соціальної політики. До них відносять: інструменти політики, або механізми впливу; документальну базу — встановлення меж будь-якої діяльності: визначення прав та обов'язків, повноважень і обмежень організацій та окремих громадян, визначення, що і яким чином повинне відбуватися, хто за це відповідає і джерела необхідних коштів; інституційну базу — мережу органів і служб, відповідальних за розроблення та реалізацію певних напрямів соціальної політики; джерела і методи фінансування окремих сфер соціальної політики, соціальних програм. Ці засоби є складовими й водночас результатами соціальної політики. — Англ. *social policy means*.

Інструментарій організаційний соціальної роботи — набір засобів, які має у своєму розпорядженні соціальний працівник у країнах, де існують служби соціальної роботи. Такими засобами є: 1) система грошової допомоги — постійної, тимчасової і цільової допомоги непрацевдатним особам, емігрантам і біженцям; 2) система натуральної допомоги; 3) система допомоги у вигляді послуг, зокрема медичних; 4) організація соціальних закладів; 5) психологічні консультації і тренінг; 6) курси навчання та перекваліфікації. — Англ. *organizational tools of social work*.

Інструменти інформаційного забезпечення соціальних служб — інструменти, що використовуються соціальними службами та НДО для впливу на зовнішнє середовище і для внутрішнього користування. Виділяють такі І. і. з. с. с.: конференції та прес-конференції; брифінги; загальні збори працівників програми чи проекту; неформальні зустрічі (на які можуть бути запрошені журналісти); дискусії; засідання круглих столів з актуальних проблем соціальної сфери; письмова комуні-

кація (прес-релізи, брошури, буклети); усна комунікація (через семінари, особисті зустрічі); комунікація через ЗМІ (теле- і радіопрограми, відеокліпи, інформаційні та рекламні ролики); проведення поточних досліджень, моніторингу; використання інших засобів комунікації (відео, листівки, Інтернет, телефони тощо).

Інструменти політики в соціальній сфері (вибір та використання в Україні) — засоби реалізації політики у соціальній сфері. Використання цих інструментів покликане зменшити фінансовий тягар держави щодо забезпечення соціального захисту населення і підвищити роль неурядових організацій та неформального сектору в наданні такого захисту. — Англ. *policy tools in the social area (choice and use in Ukraine)*.

Кадри соціальної роботи — особи, які працюють у спеціальних закладах, що надають соціальну допомогу, підтримку та забезпечення певним соціальним групам. К. с. р. займаються проблемами праці, зайнятості громадян, безпеки їх праці, забезпечення соціальних гарантій, медико-соціальної реабілітації тощо. У соціальній сфері України зайнято більш ніж 175 тис. працівників, які опікуються вирішенням питань організації та оплати праці, зайнятості, соціально-трудоких відносин, безпеки та охорони праці, реалізації державних гарантій соціального захисту у вигляді пенсій, медико-соціальної реабілітації, грошової та побутової допомоги тощо. У 1999 до державного переліку професійних свят внесено День працівника соціальної сфери — 6 листопада. Компетентність К. с. р. забезпечується базовою освітою, самоосвітою у процесі практичної діяльності, запозиченням досвіду колег, різними формами короткотривалого навчання (курси, семінари, разові програми тощо). Вирішальними чинниками підвищення їх компетентності є індивідуально-пізнавальна мотивація «завтра знати і вміти краще, ніж сьогодні», вимога професіоналізму — постійно підтримуваних на високому рівні знань і вмінь, що забезпечують відповідно високу якість праці та результатів. Для роботи з К. с. р., як і з кадрами в інших сферах, практично значущими є кадрова політика, принципи добору і розміщення

кадрів, їх оцінювання, ротація, підвищення кваліфікації та ін. — Англ. *social work staff*.

Карта соціальна — вид соціальної технології, в якому всебічно науково обгрунтована соціальна характеристика конкретного регіону, зроблений аналіз стану соціальних процесів, що відбуваються в ньому. К. с. на основі аналітичної інформації дає можливість порівняти розвиток різних регіонів і розробити заходи з метою поліпшення, вдосконалення соціальних процесів у необхідному для суспільства напрямі. К. с. уможливує ефективне порівняння регіону із середніми показниками по країні, відстеження його відставання чи випереджання за всіма або окремими показниками соціального розвитку. У К. с. за різними коефіцієнтами дають об'єктивну характеристику демографічних структур населення регіону, його національних особливостей тощо. К. с. регіону може містити і питання кадрового забезпечення соціального розвитку, розвитку матеріально-технічної бази та ін. — Англ. *social chart*.

Класифікація соціальних технологій — поділ соціальних технологій за видами, рівнями, сферами використання. Найбільш поширеними і використовуваними є технології пошуку стратегії управління, соціального моделювання та прогнозування, інформаційні впроваджувальні, навчально-інноваційні, технології минулого досвіду. За характером завдань, які вони вирішують, соціальні технології класифікують на приватні та універсальні. Технології універсальні пов'язані зі стратегією управління, інноваційною діяльністю і технологізацією минулого досвіду. Їх розроблення і практичне впровадження найбільшою мірою залежать від активізації інтелектуальної, теоретичної діяльності і не потребують детальної технологізації. Активно розробляють і впроваджують технології навчальні, самореалізації і саморозвитку особистості та ін. — Англ. *classification of social technologies*.

Комплексно орієнтовані теорії соціальної роботи — сукупність теоретичних концепцій соціальної роботи, що орієнтують на цілісне бачення проблем захисту життєвих сил

людини як біопсихосоціальної істоти. Такими теоріями є: біхевіористський і когнітивний підходи, теорія кризового втручання та орієнтована на вирішення завдання модель. Головним предметом діяльності за біхевіористського підходу є поведінка людини, детермінована впливами зовнішнього середовища. Основні характеристики цього підходу: 1) розгляд будь-якої поведінки як функціональної для людини (зокрема, екстраординарної, погано пристосованої, зухвалої); 2) зосередження уваги на конкретній поведінці, яку можна спостерігати в певний момент, а не на пошуку психологічних причин у минулому; 3) спрямованість втручання на зміни, надання можливості для оволодіння іншими формами поведінки; 4) схильність до оцінювання ефективності конкретних методик. Біхевіористський підхід орієнтує соціальних працівників на необхідність спиратися на емпіричні дослідження у виборі процедур діагностики і впливу. Наприклад, якщо певний тип впливу ефективніший за інший, то соціальним працівникам необхідно використовувати саме його, незважаючи на свої теоретичні переконання. Цей підхід вимагає також ознайомлення з дослідженнями як у практиці соціальної роботи, так і в суміжних дисциплінах, для нього властива орієнтація на закріплення бажаних змін. Біхевіористське оцінювання проблем охоплює три етапи: 1) дослідження; 2) вироблення необхідного рішення; 3) функціональний аналіз. У процесі дослідження важливо не ототожнювати очевидні недоліки в поведінці окремих осіб із джерелом проблем. Необхідно визначити пріоритетні проблеми, ті, що найбільшою мірою можуть вплинути на якість життя людини. На другому етапі виробляють необхідне рішення. Якщо конкретні вияви поведінки клієнти визнають як такі, що потребують змін для розв'язання проблеми, то конкретизується цільова поведінка (якою вона є, хто є її носієм, умови, за яких від клієнта очікують додержання бажаної поведінки, необхідне її підкріплення чи пригнічення). Для визначення прогресу встановлюють базовий рівень поведінки. Завдання функціонального аналізу як завершального етапу біхевіористського оцінювання — з'ясування мети, якій служить

певна поведінка людини, і альтернативних засобів її досягнення. Індивід може використовувати проблематичну (зухвалу, антисоціальну та ін.) поведінку для задоволення певних потреб чи бажань. Біхевіористський підхід застосовують у багатьох сферах соціальної роботи: з правопорушниками, людьми похилого віку, конфліктними сім'ями, людьми з обмеженими можливостями та їх найближчим оточенням, особами, які потерпають від насильства, в індивідуальній, груповій роботі. — Англ. *complex-oriented social work theories*.

Консультація соціальна (каунселінг) — процес, під час перебігу якого спеціаліст дає рекомендації щодо розв'язання соціальних проблем клієнта. К. с. (к.) проводять як індивідуально, так і в групі із метою підвищення соціальної компетенції клієнтів з різних питань. За формою організації розрізняють К. с. (к.) у загальних чи спеціалізованих службах соціальної роботи і виїзні. Консультантами є спеціалісти служб соціальної роботи, залучені фахівці з певних проблем, колишні клієнти соціальних служб, залучені до реалізації соціальних програм. — Англ. *social counselling*.

Консультавання виїзне — поширена форма соціальної роботи, яку використовують центри соціальних служб для молоді і яка дає можливість максимально наблизити соціальні послуги до клієнта. Організовується зазвичай на базі спеціальних консультаційних пунктів, де працюють психологи, педагоги, медичні працівники, наркологи, дерматовенерології та інші спеціалісти, а також за місцем навчання, роботи громадян, у місцях масових зібрань тощо. — Англ. *out consultation*.

Консультавання сімейне — консультавання, суть якого полягає в тому, що консультант разом із клієнтом (клієнтами) вивчає проблеми сім'ї для зміни рольової взаємодії в ній і забезпечення можливостей сімейного зростання. Принципова відмінність К. с. від лікування — відмова від концепції хвороби, акцентування на аналізі ситуації, аспектах рольової взаємодії в сім'ї, пошуках особистісного ресурсу суб'єктів консультавання та обговорення засобів розв'язання проблем. К. с. обумовлене певними теоретичними концепціями, основними принципами і

правилами. Його проводять у закладах системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо. — *Англ. family counselling.*

Медіація в соціальній роботі (від лат. *Mediator* — посередник): 1) посередництво як метод діалектичного вирішення суперечностей між одиничним і загальним, людиною та природою, індивідом і громадою або інституцією, суб'єктом та об'єктом; 2) посередництво, мирний спосіб вирішення суперечок за сприяння третьої сторони, яка безпосередньо не бере участі в суперечці. — *Англ. mediations in social work.*

Менеджмент соціальної роботи — управління в особливій сфері соціальної діяльності — соціальній роботі, спрямованій на надання допомоги, підтримання, захист населення, насамперед т. зв. уразливих прошарків і груп. Об'єкти управління у М. с. р. — соціальні працівники, співробітники, система взаємовідносин, що склалася між людьми у процесі соціального захисту населення. Суб'єкти М. с. р. — керівники соціальних служб та сформовані ними органи управління, наділені управлінськими функціями. Процес М. с. р. передбачає певну організаційну структуру — сукупність елементів органів управління та стійких зв'язків між ними, що забезпечують її цілісність, збереження основних властивостей за внутрішніх і зовнішніх змін. Організаційна структура М. с. р. повинна мати мінімальну кількість ланок і рівнів управління, забезпечувати розподіл функцій, стійкість, безперервність, оперативність та гнучкість управління. Виділяють три рівні М. с. р.: 1) верхній — інституціональний; 2) середній — регіон (органи соціального захисту країв, областей, автономних утворень, міст, районів, округів, префектур, муніципалітетів); 3) нижній — соціальні організації, недержавні (благодійні, громадські) організації. — *Англ. social work management.*

Мета соціальної політики — цілі, на досягнення яких спрямована соціальна політика. Такими цілями є створення умов для забезпечення добробуту та утвердження в суспільстві принципів соціальної солідарності. — *Англ. social policy aim.*

Мета соціальної роботи — цілі, яких прагнуть досягти

професійні соціальні працівники у процесі своєї діяльності. М. с. р. полягає у: підвищенні самостійності клієнтів, їх здатності контролювати своє життя та ефективно розв'язувати проблеми; створенні умов, за яких клієнти можуть максимально виявити власні можливості та отримати все, що їм належить за законом; адаптації або реадaptaції людей у суспільстві; створенні умов, за яких людина, неважаючи на фізичні обмеження, душевний злам або життєву кризу, може жити, зберігаючи почуття власної гідності і поваги до себе з боку оточуючих; досягненні результату, за якого необхідність допомоги клієнту відпадає (кінцева М. с. р.). — Англ. social work goal/ aim/purpose.

Методи соціальної роботи — сукупність прийомів, способів діяльності суб'єктів соціальної роботи, які використовують для розв'язання соціальних проблем клієнтів, стимулювання розвитку їх сил, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації. М. с. р. повинні дати розуміння того, як окремі індивіди або групи можуть пройти шлях від початкового пункту в розв'язанні проблеми до бажаної мети. Поняття методу запроваджено в європейську соціальну роботу після Другої світової війни під впливом американських концепцій соціальної роботи. У США до 60-х ХХ ст. існували такі М. с. р.: індивідуальний, груповий, робота в громаді. Їх вивчали у вищій школі незалежно один від одного, що відповідало історичному розвитку цих М. с. р., коли практикувалася індивідуальна або групова робота. Такий підхід відображав і той факт, що вчення про методи формувалося у середовищі практиків, було узагальненням практичного досвіду й лише згодом набрало наукового характеру. Із 70-х ХХ ст. у результаті дискусій у Нідерландах і Швеції сформувалися нові підходи, в рамках яких розробляли психологічні моделі й терапевтичні техніки, запозичені соціальною роботою із психології, зокрема індивідуальну терапію (клієнтоцентрована психотерапія спілкування, тренінг відносин, групова терапія). У сучасній зарубіжній практиці поширеною є класифікація М. с. р. на первинні (класичні — індивідуальна допомога, групова робота, робота в громаді; нові — індивідуальна терапія, сімейна терапія,

групова терапія) і вторинні — супервізія, планування, консультування, супровід практики, розвиток організації, менеджмент. Вторинні методи застосовують зазвичай за структурних змін, коли індивідуальні процеси і розвиток перебувають ніби на задньому плані. Засобами змін є дії, активна позиція і меншою мірою вербалізація. Вітчизняні наукові джерела пропонують таку класифікацію М. с. р.: 1) за напрямками і формами — організаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні тощо; 2) за об'єктами — індивідуальні, групові, у громаді; 3) за суб'єктами — методи, які застосовують окремі спеціалісти, колектив соціальної служби, орган управління соціальною роботою. — Англ. social work methods.

Методи фінансування соціальної політики — економічні механізми залучення коштів, їх перерозподілу та здійснення видатків для досягнення визначених цілей соціальної політики. Деякі методи фінансування розглядають як інструменти політики, оскільки вони одночасно є й засобами досягнення суспільних цілей. До М. ф. с. п. належать: оподаткування, збори, податкові видатки, страхування, винагороди, приватна благодійність, особисті та сімейні зобов'язання, використання усупільнених, приватизованих чи приватних коштів, гарантований чи субсидований приватний кредит, субвенції, субсидії. Використання певних М. ф. с. п. обумовлене багатьма чинниками, зокрема економічним устроєм країни, загальними тенденціями розвитку економіки, її поточним фінансовим здоров'ям, що визначають, якою мірою використовуватимуться державні гранти із загальних доходів держави чи наскільки зменшуватиметься фінансова участь держави за рахунок регулювання особистих, сімейних зобов'язань і використання приватних чи усупільнених коштів. Зокрема, загальні тенденції розвитку економіки (фінансова стабільність) впливають на застосування методу кредитування. Культурні традиції (традиції благодійництва, підтримання сім'єю та суспільством людей похилого віку, хворих, недієздатних тощо) визначають використання таких методів, як

благодійництво, регулювання сімейних зобов'язань. Від рівня добробуту в країні залежать можливості підтримання високого рівня оподаткування, використання методу податкових видатків, розвитку недержавного добровільного соціального страхування. Від економічного устрою країни, загальних тенденцій розвитку економіки та культурних традицій — використання уповноваженої закупівлі з вигодою для постачальника. Розвиток недержавних організацій впливає на можливості уповноваженої закупівлі з вигодою для споживача, підйомних субсидій чи громадської ініціативи. — Англ. *methods of social policy financing*.

Методика розроблення соціальних технологій — система теоретичних, методичних, процедурних аспектів, які використовують для розроблення соціальних технологій. Теоретичний аспект пов'язаний передусім із визначенням мети, об'єкта, технологічного, соціального впливу, розкриттям ролі формалізації соціальних явищ, станів, діалектики їх пізнання, управління ними. Методичний аспект — вибір методів, засобів одержання інформації, її оброблення, аналізу, принципів трансформації інформації в конкретні висновки і рекомендації у процесі оброблення та використання соціальних технологій. Процедурний аспект — організація суто практичної діяльності з розроблення соціальних технологій. Передусім належить усунути чи бодай урахувати суперечність між необхідністю і можливістю в рівні співвідношення динаміки і статичності, між мірою змін і стабільністю об'єктів технологізації, соціалізації. — Англ. *principles for development of social technologies*.

Мінімум соціальний: 1) сума пільг та послуг, необхідних для задоволення основних біологічних і соціальних потреб індивіда, групи, які живуть у конкретних культурно-історичних умовах; мінімум громадянських прав, матеріальних і духовних пільг, які гарантуються суспільством і необхідні для життєдіяльності індивіда, соціальної групи. — Англ. *social minimum*.

Моніторинг — спеціально організоване систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів із метою їх оцінювання, контролю, прогнозу. — Англ. *monitoring*.

Моніторинг соціальної сфери — комплексна система

спостережень, оцінювання і прогнозу змін ефективності роботи соціальних інститутів. Дані моніторингу — аналіз кількісних та якісних показників — дають можливість визначати допустимі навантаження на соціальні служби, запроваджувати обмеження (нормування) для різних антропогенних впливів, аналізувати доцільність використання коштів, доступність соціальних послуг для тих, хто їх потребує, відповідність діяльності прийнятим моральним цінностям, правам людини, напрямам соціальної політики держави та ін. У громадянському суспільстві недержавні організації регулярно проводять моніторинг усіх соціальних інституцій із метою захисту інвестицій громадян (податки) в соціальну сферу. У разі, якщо моніторинг не проведе державне агентство, він буде проведений, але без його участі. У цьому разі недержавні організації (НДО) розпочинають публічну кампанію, до якої залучають різні політичні сили, і наслідки для соціальної служби можуть бути фатальними — аж до звільнення всього персоналу та реорганізації міністерства соціального захисту. Соціальні служби у країнах Заходу є реалізаторами соціальної політики партій, які при владі, і мішенню критики для опозиції та НДО. В Україні НДО та профспілки ще слабкі, але це тимчасове явище — з розвитком ринкових відносин і впровадженням пропорційних виборів на партійній основі з'являться могутні профспілки та НДО, яких використовуватимуть політичні сили для вирішення своїх статутних завдань. Кожна європейська держава (партія при владі) намагається досягти компромісу в соціальній сфері, пропонуючи розв'язання соціальних проблем із застосуванням технології «соціального партнерства». В історичному минулому України певний досвід соціального партнерства було здобуто ще в роки непу: сформувалися три його сторони: держава, підприємці та профспілки. Практика засвідчує, що без створення відповідних стримувальних механізмів соціальна рівновага в суспільстві може бути швидко порушена внаслідок зіткнення інтересів різних соціальних груп. Водночас без відповідної багаторівневої підготовки персоналу соціальних служб соціальна політика залишатиметься на рівні лозунгів, утопічних або недостатньо

обґрунтованих політичних програм. — Англ. *monitoring of social area*

Навички соціальної роботи — вміння і навички здійснювати професійно необхідні дії, що застосовуються у практиці соціальної роботи. Опис Н. с. р. фіксують у кваліфікаційній характеристиці професії або в іншому відомчому нормативному документі окремого спеціаліста. Так, Національна асоціація соціальних працівників Великобританії виділяє основні Н. с. р.: 1) уміння слухати інших із розумінням і цілеспрямовано; одержувати інформацію і збирати необхідні факти для підготовки соціальної історії, оцінювання та звіту; 3) налагоджувати і підтримувати професійні взаємовідносини для допомоги; 4) спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку й використовувати знання теорії особистості та діагностичні методи; 5) залучати клієнтів (зокрема індивідів, сім'ї, групи і громади) до розв'язання їх проблем і завойовувати довіру; 6) обговорювати хвилюючі емоційні теми з підтримкою і без погроз; 7) пропонувати інноваційні розв'язання проблем для задоволення потреб клієнта; 8) визначати необхідність припинення психотерапевтичних зв'язків; 9) проводити дослідження чи впроваджувати у практику результати дослідження і професійної літератури; 10) бути посередником і вести переговори з конфліктуючими сторонами; 11) надавати інтерорганізаційні послуги; 12) визначати соціальні потреби і передавати інформацію про них у фінансові чи юридичні установи, висвітлювати їх на громадському рівні. — Англ. *social work skills*.

Обслуговування за місцем проживання — діяльність спеціалістів та волонтерів щодо задоволення широкого спектра соціальних потреб населення певної місцевості (освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, юридична допомога тощо). Термін «О. за м. п.» використовують і на позначення діяльності громадських об'єднань, спрямованої на поліпшення організації життя на своїй території. — Англ. *community service*.

Обслуговування соціальне індивідуальне — вид соціального обслуговування і система відповідних структур

місцевих органів влади, діяльність яких спрямована на допомогу кожній конкретній особі через надання адресної матеріальної, психологічної та соціальної підтримки. — Англ. *personal social service*.

Обслуговування соціальне у стаціонарних закладах — одна з форм соціального захисту населення, що полягає у специфічній організації соціальної допомоги, яка передбачає сукупність дій щодо забезпечення притулку, послуг і натуральної допомоги. Особливостями О. с у с. з. є концентрація різних послуг (побутових, медичних, реабілітаційних), натуральної допомоги (у вигляді харчування, ліків, одягу тощо) і можливість користування інфраструктурою та інвентарем (приміщенням, меблями, електропобутовими приладами) в одному місці. Соціальне обслуговування здійснюється у стаціонарних (інтернатних, резидентних) закладах: психоневрологічних інтернатах, дитячих будинках, геріатричних пансіонатах, кризових центрах тощо. — Англ. *social service in permanent establishments; hospitals*.

Обслуговування стаціонарне — система допомоги і догляду за людьми, які перебувають у спеціальних закладах. — Англ. *residential care*.

Обстеження у соціальній роботі — збирання даних із метою виявлення певних емпіричних тенденцій і закономірностей у ситуації клієнта. — Англ. *survey*.

Паспорт соціальний — документ, що містить найважливіші характеристики (статистику) соціальної групи (територіальної громади, колективу); основа конкретного соціального планування. — Англ. *social passport*.

Патронаж — вид соціального обслуговування (переважно вдома) клієнтів груп ризику, що передбачає постійний соціальний нагляд, регулярне відвідування їхніх помешкань соціальними працівниками, надання їм необхідної економічної, матеріальної та побутової допомоги, проведення нескладних медичних маніпуляцій та ін. Медичний П. — здійснення медичними працівниками профілактичних, оздоровчих і санітарно-освітніх заходів за місцем проживання; застосовується у

роботі жіночих і дитячих консультацій, туберкульозних, психоневрологічних диспансерів та інших установ. — *Англ. patronage.*

Підзвітність і мотивація соціального працівника — відповідальність соціального працівника за діяльність щодо надання соціальних послуг і допомоги. Проблема підзвітності складна, комплексна, тісно пов'язана з мотивацією окремого соціального працівника. По-перше, традиційно вважають, що соціальний працівник у демократичному суспільстві передусім несе відповідальність за свої дії безпосередньо перед клієнтом, в інтересах якого отримати певні послуги та допомогу. Однак ця концепція ідеалістична, і на практиці її важко застосовувати. Наприклад, соціальний працівник бачить необхідність надання певної допомоги, але потрібні кошти повинна виділити соціальна служба, яка не завжди їх має. По-друге, соціальні працівники мають досить сильні особисті, релігійні або політичні переконання, що спонукають їх займатися саме цією справою. «Допомога людям», «робити добро», «служіння суспільству», «виправляти помилки держави» — не фрази, а сенс життя таких людей. Отже, частина соціальних працівників бачить себе борцями із соціальними негараздами суспільства, які відповідають передусім перед власним сумлінням, а свої дії сприймають як особистий обов'язок. По-третє, широке поле діяльності в соціальній роботі створено і перебуває під впливом чинної законодавчої структури. Багато соціальних працівників вважають себе підзвітними саме перед законом, і свою діяльність намагаються здійснювати в рамках, передбачених службовими обов'язками. Наприклад, робота з дітьми і підлітками спирається на закони про захист прав дитини, а робота офіцера пробації в багатьох європейських державах належить до системи виконання кримінальних покарань. По-четверте, більшість соціальних працівників зайнята в суворо ієрархічній бюрократичній системі й, отже, як і інші державні службовці, через систему менеджменту підзвітна своїм безпосереднім керівникам і тим, хто формує та контролює бюджет соціальних служб. — *Англ. accountability and motivation of a social worker.*

Послуги соціальні — вид діяльності, спрямований на задоволення основних соціальних потреб індивіда (інформаційних, освітніх, щодо медичної, психологічної допомоги тощо) з метою сприяння його успішному соціальному функціонуванню. П. с. надають у вигляді соціального, профорієнтаційного, психологічного та юридичного консультування, допомоги в пошуку роботи, медичної допомоги, а також освітніх послуг, побутових послуг для догляду вдома самотніх непрацездатних громадян тощо територіальні центри обслуговування самотніх непрацездатних громадян, центри зайнятості, соціальні служби для молоді, реабілітаційні центри, заклади освіти та охорони здоров'я. Процес надання соціальної допомоги є соціальним обслуговуванням. — Англ. *social services*.

Прийомна сім'я — сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання. Прогресуюча тенденція порушення структури сім'ї, неухвага суспільства до соціальних проблем родини з дітьми та інші негативні явища призводять до того, що в Україні щорічно понад 20 тис. дітей із різних причин втрачають батьків або стають соціальними сиротами. Інтернатні заклади і притулки не в змозі виконати всі функції виховного процесу, властивого сімейному вихованню. П. с. розглядають як форму сімейного виховання, як альтернативу утриманню дітей у стаціонарних закладах. Вона забезпечує право дитини зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння. Рух за створення П. с. 1998 ініціював Кабінет Міністрів України, ухваливши рішення про проведення експерименту з утворення П. с. у п'яти регіонах — Автономній Республіці Крим, Запорізькій, Одеській, Харківській областях та в м. Києві. — Англ. *foster family*.

Реабілітація (від *re...* і лат. *habilitas (habilitais)*) — придатність, спроможність): 1) поновлення у правах; 2) поновлення репутації, доброго імені людини, несправедливо зганьбленої і безпідставно у чомусь звинуваченої; 3) відновлювальне лікування, що охоплює систему комплексних заходів (державних, соціально-економічних, медичних, професійних,

педагогічних, психологічних тощо), спрямованих на якнайшвидше і найповніше відновлення здоров'я хворих та інвалідів. Медичні заходи (лікування) передбачають відновлення здоров'я, їх здійснюють на всіх етапах Р. Психологічна Р. нерозривно пов'язана з медичною і сприяє психологічній підготовці хворого до необхідної адаптації, реадптації або перекваліфікації за неповного відновлення його професійних навичок. Психологічну підготовку здійснюють лікар і лікар-психотерапевт. Педагогічну Р. найчастіше застосовують стосовно дітей і підлітків із уродженими і набутими функціональними обмеженнями (дефектами). Рішення про необхідність Р. дитини виносить спеціальна комісія. Професійну Р. щодо підготовки інваліда до трудової діяльності розпочинають одночасно з медичною, психологічною та іншими заходами. Її якість залежить від матеріально-технічного оснащення центрів Р., промислових підприємств, шкіл, училищ і технікумів, цехів та дільниць зі спеціальними умовами (скорочений робочий день, індивідуальні норми виробітку тощо) і від постійного медичного контролю та спостереження. Технічна Р. передбачає використання сучасних технічних засобів, зокрема протезів, для відновлення функціональної повноцінності організму, зокрема повернення до трудової діяльності хворих (інвалідів), передусім з ушкодженнями опорно-рухового апарату. Медична, професійна і технічна Р. забезпечують соціальну Р. хворого (потерпілого). — Англ. *rehabilitation*.

Реабілітація соціальна — процес і результат прийняття нових або зміна існуючих поглядів на певні соціальні явища і групи. Р. с. означає відновлення поваги до способу життя, діяльності, меж компетентності людини. Вона пов'язана з визнанням незаконного характеру ставлення (морального чи правового) до певних явищ, груп чи окремих людей. На відміну від амністії, за якої законність винесеного вироку не підлягає сумніву, Р. с. ґрунтується на усвідомленні провини суспільства за незаконне переслідування. Під Р. с. розуміють: 1) повернення попередніх соціальних прав; визнання, поважання в суспільстві людини або соціальних груп, які втратили їх унаслідок прийняття

нових соціальних норм, наприклад, Р. с. підприємництва, наукових шкіл, соціальних рухів; 2) зняття таврування з певних соціальних груп, яких переслідували, ізолювали, відкидали за межі соціальної організації, визнання прав і свобод людей, їх об'єднань та організацій, наприклад, правозахисників, молодіжних рухів, сексуальних меншин. — Англ. *social rehabilitation*.

Синдром вигорання — стан вираженої втоми та емоційного виснаження, що характеризується втратою здатності надання психологічної підтримки іншим, байдужим і негативним ставленням до колег та клієнтів, зниженням продуктивності, знеціненням поточних результатів та минулих досягнень, послабленням відчуття самоактуалізації внаслідок хронічного стресу, фрустрації та внутрішньоособистих конфліктів під час виконання професійних обов'язків. Термін «С. в.» запровадив у науковий обіг психіатр Х.-Дж. Фрейденбергер для характеристики психологічного стану здорових людей, які інтенсивно спілкуються з клієнтами, пацієнтами і перебувають в емоційно напруженій атмосфері під час надання професійної допомоги. На сучасному етапі В. с. є загальноновизнаним у таких професіях, як психологи, лікарі, педагоги, соціальні працівники. У появі С. в. істотну роль відіграють особистіший, рольовий та організаційний чинники. Особистий чинник полягає в тому, що у жінок більшою мірою, ніж у чоловіків, розвивається емоційне виснаження; у молодших за віком працівників переживання В. с. виражені сильніше. Суть рольового чинника — В. с. розвивається швидше, якщо робота суб'єктивно оцінюється як незначуща. Найуразливішими до В. с. є ті, хто реагує на стреси агресивно, нестримано, і «трудоголіки» (гуманні, м'які, орієнтовані на людей ідеалісти, які водночас є нестійкими, інтровертивними). Рольовий чинник може бути гальмівним. Робота у соціальних службах, де відповідальність правильно розподілена, гальмує розвиток В. с. Цей синдром пов'язаний з багатогодинною, однак належним чином не оціненою роботою, з надмірними вимогами до продуктивності праці або з тим, що характер керівництва не відповідає змісту роботи. В. с. формується впродовж відносно

тривалого періоду, але виникає гостро. Його ознаками є нехтування робочими обов'язками, помилки, послаблення дисципліни, негативізм, цинізм, фаталізм. У вітчизняній та зарубіжній літературі наводяться чинники вичерпання особистісних ресурсів соціального працівника, що може спричинити В. с.: недостатня професійна підготовка; брак практичного досвіду; невизначеність/неадекватність професійних очікувань (щодо результатів роботи, критеріїв успішності); невизначеність/неадекватність професійних ролей і меж (зокрема, надмірна ідентифікація з клієнтами); обмеженість ресурсів; недостатній рівень емоційної та соціальної підтримки з боку колег, керівників та підлеглих; недостатність супервізії; недосконалість організаційних структур та процесу роботи (зокрема, брак часу і надмірне навантаження); брак заохочення, визнання успіхів; недостатня участь у прийнятті рішень та відповідальність без повноважень; негативний вплив роботи на сімейне життя; особисті якості (сором'язливість, невпевненість у собі, труднощі в управлінні іншими) та молодий вік; специфічні чинники (етичні дилеми, неминучість зіткнення зі смертю, горем, небезпечними ситуаціями). — Англ. *burning out syndrome*.

Служба соціальна — сукупність державних і недержавних органів управління, структур і спеціалізованих закладів, які здійснюють соціальну роботу з обслуговування населення, надають соціальну допомогу і послуги з метою подолання або пом'якшення складної ситуації. Система С. с. охоплює державну, недержавну і муніципальну (місцеву) С. с. До державних С. с. належать органи управління, заклади і підприємства соціального обслуговування, системи соціального захисту населення, міністерств і відомств, до компетенції яких віднесено функцію соціальної допомоги населенню. До недержавних — заклади і підприємства соціального обслуговування, що створюються благодійними, громадськими, релігійними та іншими організаціями і приватними особами. До муніципальних С. с. — заклади і підприємства соціального обслуговування, які перебувають у віданні органів місцевого самоврядування. — Англ. *social service*.

Служба соціально-психологічна — окремий науково-дослідний підрозділ, що надає методичну і практичну допомогу у розв'язанні конкретних проблем підприємств та організацій. Основні завдання С. с.-п. — дослідження і складання рекомендацій з удосконалення управління виробництвом, адаптації працівників, оптимізації соціально-психологічного клімату, вирішення міжособистісних конфліктів, поліпшення керівництва трудовими колективами. — Англ. *social-psychological service*.

Служби соціальні спеціалізовані — заклади соціальної спрямованості, які існують самостійно і мають права юридичної особи або в системі соціальних служб для молоді. Типи С. с. с.: «телефон довіри», притулок для неповнолітніх, кризовий стаціонар, реабілітаційний центр тощо. Основними функціями С. с. с. є: надання кваліфікованої екстреної, анонімної, безкоштовної допомоги людям, які опинились у складних умовах життєдіяльності; їх соціальна адаптація та ресоціалізація, допомога у самовизначенні. У розвинутих країнах, зокрема у Великобританії, існує близько 730 вузьких спеціалізацій у соціальній роботі і відповідна кількість спеціалізованих центрів, які їх об'єднують за основними напрямками соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. — Англ. *specialized social services*.

Соціальна допомога (види і форми) — інструмент політики, що застосовується для регулювання рівня життя населення і передбачає надання послуг та матеріальних ресурсів у різних формах, що фінансуються зазвичай із загальних доходів держави і надаються на основі перевірки потреб або засобів існування. Існують такі види і форми С. д.: 1) матеріальна допомога, спрямована на підвищення рівня добробуту особи. Надається в таких формах: грошова (грошові виплати готівкою); безготівкова (зменшення фінансових зобов'язань особи — вартості товарів чи послуг у вигляді пільг на оплату вартості, субсидій; зменшення податкових зобов'язань); близька до готівки (використання певних заміників грошей — спеціальних талонів, карток тощо, які дають право на отримання товару чи послуги безоплатно або за меншою вартістю) і натуральна; 2) послуги.

Основним питанням соціальної політики під час планування допомоги певній групі громадян є визначення доцільності призначення грошової чи негрошової допомоги (натуральної, безготівкової, послуг). Так, грошова допомога доцільніша у випадках, якщо: а) є можливість перерозподілу отриманої допомоги на інші цілі (якщо пенсіонери в сільській місцевості практично не користуються пільговим безплатним проїздом у міському транспорті, для них доцільніше було б отримання грошового еквівалента призначеної пільги); б) невеликі інституційні можливості забезпечення натуральної допомоги чи послуг (напр., організація гарячих обідів для бідних може бути проблематичною через брак їдалень, які можна пристосувати для таких цілей); в) необхідно забезпечити значну кількість населення (організаційно легше надати грошову допомогу великій кількості осіб, ніж забезпечити їх продуктовими наборами). Негрошова допомога доцільна у таких ситуаціях: а) для заохочення бажаної поведінки або певного виду споживання (безплатна вакцинація, забезпечення гарячою їжею або надання соціального житла); б) для спрямування допомоги на конкретну групу. Негрошова допомога може надаватися у такий спосіб, що її неможливо передати іншим членам сім'ї (напр., безкоштовне шкільне навчання або шкільне харчування); в) за відсутності ринку товару або послуги (за обмеженої пропозиції, напр., існування лише одного закладу, що пропонує медичні послуги, за відсутності вибору при вкладанні коштів). — Англ. *social help (types and forms of)*.

Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям — щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. — Англ. *social help for scanty means (poor) families*.

Соціальна допомога (принципи) — принципи встановлення критеріїв відбору осіб, які потребують соціальної допомоги. Такими принципами є: 1) універсальність; 2) вибірковість. У літературі існують різні підходи до визначення вибірковості та універсальності. Одні автори вважають, що

універсальна допомога — допомога, яку може отримати кожен громадянин (напр., невідкладна медична допомога). Вибіркова допомога у такому сенсі надається цільовим групам відповідно до їх потреб (дітям-сиротам чи особам із функціональними обмеженнями). Цей тип відбору називають ще індикаторною адресністю — визначенням цільової групи. Наприклад, в Україні переважна більшість малозабезпечених — сім'ї з дітьми. Призначення допомоги всім сім'ям з дітьми — індикаторна адресність. Інші автори схиляються до того, що вибірковість передбачає відбір лише відповідно до ресурсів і засобів існування особи. У цьому випадку ще вживають термін «адресність» — відбір на індивідуальному рівні (в Україні — житлові субсидії, допомога малозабезпеченим сім'ям). За такого підходу допомога у зв'язку з інвалідністю з дитинства є універсальною, а грошова допомога малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним — адресною. Отже, державну соціальну допомогу, що надається в Україні, відповідно до критеріїв відбору отримувачів поділяють на: соціальну — надається з урахуванням потреб, але без урахування доходу чи майнового стану, і адресну — надається з урахуванням доходу і майнового стану. — Англ. *social help (principles)*.

Соціальна підтримка — система заходів, спрямованих на надання допомоги окремим категоріям громадян, які тимчасово опинились у тяжкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, молодь, яка навчається, та ін.), через забезпечення їх необхідною інформацією, фінансовими засобами, кредитами, навчання, правозахист і певні пільги. — Англ. *social support*.

Соціальна профілактика — профілактика, суть якої полягає у виявленні несприятливих психобіологічних умов, психолого-педагогічних чинників, що спричиняють відхилення у психічному і соціальному розвитку дітей, підлітків, молоді, в їх поведінці, стані здоров'я тощо, а також в організації належної життєдіяльності та дозвілля молоді. — Англ. *social prophylaxis*,

preventive measures, precautions.

Соціальна робота: 1) специфічний вид професійної діяльності, державне і недержавне сприяння людині з метою забезпечення культурного, соціального та матеріального рівнів її життя, надання індивідуальної допомоги окремій особі, родині, групі осіб; 2) практична професійна діяльність з надання допомоги та підтримки осіб, які опинилися в скрутній ситуації; 3) навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення; 4) спеціальна галузь наукових знань, що ґрунтуються на сукупності концепцій і теорій та досліджує принципи й закономірності, моделі та методи соціальної роботи, має об'єкт і предмет дослідження, відповідну систему наукових понять і категорій, сукупність методів дослідження. С. р. охоплює п'ять основних ключових аспектів: соціально-економічний, національно-географічний, політичний, культурний і духовний. Об'єкт С. р. — усі, хто потребує соціальної допомоги, підтримки. Суб'єкти С. р. — усі, хто надає соціальну допомогу. Основними об'єктами С. р. є індивід, група, суб'єктами — соціальні працівники, групи соціальних працівників. Існують три групи принципів С. р.: 1) соціально-політичні; 2) організаційні; 3) психолого-педагогічні. Найпоширенішими є такі теорії С. р.: психолого орієнтовані, соціолога орієнтовані, комплексно орієнтовані. — Англ. *social work*.

Соціальне забезпечення — державна система допомоги громадянам, які через соціально значущі причини не мають самостійних засобів існування у вигляді винагороди за працю або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб. Категорії громадян, яких необхідно охопити С. з., визначаються чинним законодавством. До них відносять: осіб, які перебувають за межами юридично встановленого працездатного віку (діти і підлітки до 14—16 років, особи пенсійного віку); осіб, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я (мають вади фізичного або психічного розвитку, тимчасово непрацездатні); жінок у період вагітності та догляду за дитиною;

осіб, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися з роботою (догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, людьми похилого віку). С. з. реалізовує конституційне право громадян на матеріальне забезпечення у старості, у випадку захворювання, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника. Система С. з. охоплює: пенсії, допомоги працюючим (за тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів), самотнім матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям та ін. Здійснюється за рахунок державного бюджету і страхових внесків, що акумулюються в Пенсійному фонді України, фондах соціальної підтримки населення. — Англ. *social provision*.

Соціальне партнерство — відносини щодо розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері, які існують між трьома секторами (партнерами): державним, комерційним і громадським. Партнерами є: 1) уряд, який представляє державу і має такий політичний ресурс, як і влада, що дає можливість дозволяти, забороняти, надавати повноваження тощо; 2) працедавці, які представляють комерційний сектор (ринок) і економічні ресурси, що уможливають фінансування соціальних програм; 3) громадські об'єднання (профспілки, волонтерські організації, групи самопомоги, релігійні об'єднання тощо — т. зв. третій сектор), що представляє громадянське суспільство, надає людські ресурси та використовує солідарність між людьми як ресурс. С. п. є, напр., законодавчо врегульований робітничий контроль (участь робітників в управлінні підприємством), деякі форми запобігання експлуатації (зобов'язання сторін колективного договору вирішувати суперечки мирним шляхом — без страйків, локаутів тощо). — Англ. *social partnership*.

Соціальний захист: 1) система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, що забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. С. з. створює гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція

та ін. С. з. охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку), сукупність дій (спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз (у цьому значенні також вживають термін «соціальне забезпечення»); 2) певні види колективного забезпечення, мета яких — підтримання добробуту людей, а також безпосередня допомога особам у складних життєвих ситуаціях, запровадження превентивних механізмів, спрямованих на запобігання виникненню таких ситуацій. Наприклад, захист працівників здійснюється завдяки державному регулюванню мінімальної заробітної плати таким чином, щоб особа, яка працює, не опинилася за межею бідності. Для того щоб необачлива людина, яка не дбала про свою старість упродовж трудового активного життя, не залишилася без засобів існування, необхідний механізм перерозподілу доходів особи впродовж її життя. Державний С. з. повинен будуватися таким чином, щоб, окрім розв'язання індивідуальних проблем кожної людини, забезпечувати й інтереси всього суспільства (навіть чи можна очікувати від країни з низьким рівнем освіти її громадян високого рівня розвитку). Отже, С. з. у широкому сенсі охоплює: соціальну допомогу, соціальне страхування, соціальні гарантії. Громадяни мають право на С. з. — забезпечення їх у разі часткової або повної втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Конституцією України (ст. 46) передбачено, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, повинні забезпечувати рівень життя, не нижчий від установленого законом прожиткового мінімуму. — Англ. *social protection*.

Соціальний працівник— посередник у різних сферах соціальної допомоги сім'ї, окремим її членам, групам осіб, зокрема дітям, молоді, людям похилого віку, інвалідам і хворим, а також в усіх видах державної та приватної соціальної підтримки населення. Існує понад 270 вузьких спеціалізацій у соціальній роботі. С. п. здійснює загальне консультування, первинну охорону здоров'я, проводить роботу в притулках, на вулиці, з мігрантами та емігрантами, елементарну соціальну роботу у сфері психіатричної допомоги, допомагає соціально знедоленим або занедбаним дітям, підліткам, молоді. Сфера діяльності С. п. — державні заклади, громадські та приватні організації, центри і служби соціального забезпечення, лікарні, підприємства, останнім часом — організації та групи самодопомоги.

Соціальні нормативи — показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. За характером задоволення соціальних потреб С. н. поділяють на: 1) нормативи споживання — розміри споживання в натуральному вираженні за певний період (рік, місяць, день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання і деяких видів послуг; 2) нормативи забезпечення — визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів тривалого користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг; 3) нормативи доходу — розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обчислюється на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання і забезпечення. За рівнем задоволення соціальних потреб С. н. поділяють на: 1) нормативи раціонального споживання — рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб; 2) нормативи мінімального споживання — соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, рівень непродовольчих товарів і послуг, виходячи із соціальних

або фізіологічних потреб; 3) статистичні нормативи — нормативи, які визначають на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп. Державні соціальні гарантії визначають на базі С. н. — Англ. *social standards*.

Страховання соціальне — метод перерозподілу прибутків, суть якого полягає у матеріальному забезпеченні громадян після досягнення ними пенсійного віку, у разі хвороби, втрати працездатності або годувальника, у разі безробіття та в інших визначених випадках. Такі соціальні виплати здійснюються із спеціальних грошових фондів. Джерелами формування цих фондів є страхові внески, які сплачує працівник або працедавець, а також бюджетні та інші кошти (напр., отримані від інвестиційної діяльності фонду). В Україні діє державна система С. с., для якої характерні акумулювання коштів на державному рівні в особі Фонду соціального страхування України; встановлення розмірів страхових внесків Верховною Радою України; обмежений контингент обслуговуваних (громадяни, які працюють та члени їх сімей); вичерпний перелік видів забезпечення тощо. — Англ. *social insurance*.

Субвенції — механізм фінансування соціальної сфери, який передбачає покриття витрат місцевих бюджетів на фінансування державної соціальної допомоги у вигляді передання коштів із державного до місцевих бюджетів. В Україні всі види державної соціальної допомоги надаються з місцевих бюджетів за рахунок державного бюджету. — Англ. *subventions*.

Суб'єкти соціального захисту — постачальники соціального захисту, ті, хто безпосередньо надає певні соціальні послуги: С. с. з. є державний, комерційний, громадський (волонтерський), неформальний сектори. — Англ. *social protection subjects*.

Субсидіарність — у світовій практиці — законодавче регулювання взаємодії державних і недержавних структур у соціальному секторі, що передбачає надання переваги при фінансуванні громадським (суспільним), приватним ініціативам у галузі соціальних програм і заходів порівняно з державними.

Держава «шукає» в суспільному секторі ініціаторів (виконавців) реалізації соціальних програм і лише за їх відсутності створює державні установи. За наявності кількох громадських пропозицій або проектів державні відомства соціальної сфери проводять конкурс програм і фінансують найперспективніші з них. — Англ. *subsidiary*.

Супервізія — складова технології організації соціальної роботи, що охоплює підготовку соціального працівника, турботу про його професійне зростання, профілактику професійних ризиків. У теорії та практиці соціальної роботи в Україні термін «С.» вживають як професійний неологізм. Його буквальний переклад з англ. «нагляд» не відповідає його повному змісту. В укр. мові найближчими до нього за змістом є терміни «наставництво», «наставник» (той, хто дає поради, навчає; радник, учитель; наглядач), «наставляти» (даючи поради, навчати чогось; наводити, спрямовувати, націлювати у потрібному напрямі; скеровувати, спрямовувати). У професійній лексиці вживають також термін «куратор». Однак його тлумачення як особи, якій доручено наглядати за певною роботою, породжує думки про владний критичний нагляд, виправлення помилок та контроль. Найбільш вдалими синонімами «С.» і «супервізора» є терміни «наставництво» і «наставник». В організаційній системі соціальної роботи зарубіжних країн передбачена наявність у штатному розписі служб професійного спеціаліста-супервізора, який здобув спеціальну підготовку у вищому навчальному закладі і має відповідні здібності. З початку навчання, під час проходження практики, соціальні працівники охоплені системою професійного наставництва. Наставник (супервізор) — ключова постать у процесі їх практичної підготовки, коли вони стикаються з реальними ситуаціями, розв'язання яких вимагає грамотних та ефективних дій. Англ. *supervision*.

Фандрейзинг — діяльність благодійної організації, що забезпечує ефективніші та продуктивніші, ніж у конкурентів, методи і способи роботи. Ф. спрямований на отримання організацією ресурсів, необхідних для реалізації її програм та

досягнення цілей, що стоять перед нею, на забезпечення бажаної задоволеності волонтера і сприяння підвищенню добробуту суспільства загалом. — Англ. *fundraising*.

Фінансовий соціальний захист — грошова підтримка у формі соціальної страховки, соціальної допомоги і додаткових коштів, яка може бути безумовною або базуватися на перевірці доходу чи потреб. — Англ. *financial social protection*.

Функції соціальної роботи — надання допомоги тим, хто її найбільше потребує. Є діяльністю, обов'язком, призначенням держави загального добробуту. Основні Ф. с. р.:

- 1) організаційна — створення та організація діяльності соціальних служб, залучення до їх роботи широкого кола громадськості, спрямування їх діяльності на надання різних видів допомоги і соціальних послуг населенню;
- 2) діагностична — вивчення особливостей об'єктів соціальної роботи, ступеня й спрямованості впливу на них мікро- і макросередовища, встановлення «соціального діагнозу»;
- 3) прогностична — аналіз можливого розвитку подій, процесів, вироблення певних моделей соціальної поведінки;
- 4) правозахисна — використання законів і правових актів, педагогічних та інших механізмів для запобігання і подолання негативних спрямованих на надання допомоги й підтримки населенню, його захист;
- 5) профілактична — приведення в дію юридичних, медичних, психологічних явищ;
- 6) соціально-медична — організація роботи з профілактики захворювань і збереження здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, підготовка молоді до сімейного життя, розвиток трудотерапії тощо;
- 7) соціально-педагогічна — виявлення інтересів людей у культурній, спортивно-оздоровчій, художній та іншій діяльності, залучення до роботи з ними різних закладів, товариств, творчих спілок;
- 8) психологічна — здійснення різних видів консультивання і корекції міжособистісних відносин із метою соціальної адаптації, реадaptaції та реабілітації;
- 9) соціально-побутова — надання необхідної допомоги і підтримки різним категоріям населення: особам з обмеженими можливостями,

особам похилого віку, самотнім громадянам та іншим у поліпшення їх побутових умов; 10) комунікативна — встановлення контакту з клієнтами, налагодження обміну інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини або груп людей. По суті соціальна робота виконує функцію єднальної ланки між тими, хто потребує допомоги, і тими, хто її реально може надати (державна, громадські, благодійні, релігійні організації, окремі особи). — Англ. *functions of social work*.

Цінності в соціальній роботі — ідеї (ідеали), переконання, на які спираються під час прийняття професійних рішень і які неможливо оцінити жодними об'єктивними критеріями — вони суб'єктивні і найчастіше їх поділяє група осіб. Цінності можуть змінюватися з часом і можуть бути різними для різних культурних середовищ. Цінності — суб'єктивний вияв конкретних підстав людських вчинків, це не просто ідеали, це набір критеріїв для прийняття рішень. Вони є життєво важливим компонентом практики соціальної роботи. Соціальні працівники морально відповідальні за свої дії як перед клієнтами та колегами, так і перед своїми працедавцями (у підсумку — перед державою). Існує безпосередній зв'язок між цінностями і діями. Під час прийняття рішення індивід спирається на певну сукупність цінностей, отже, і його дії можна оцінити, виходячи з них. Більшість професійних інститутів соціальної роботи, напр., Центральна рада з підготовки і навчання соціальних працівників (CCETSW) у Великобританії, Британська асоціація соціальних працівників (BASW) і Національна асоціація соціальних працівників США (NASW), стверджують, що засадами соціальної роботи є певна сукупність цінностей і що компетентні соціальні працівники повинні бути спроможні діяти відповідно до цих цінностей. III. Рамон у книзі «Beyond Community Care» («За лаштунками догляду в громаді») називає п'ять таких цінностей: 1. Наснаження (Empowerment) — необхідність працювати з клієнтами так, щоб вони змогли відновити і використовувати свої громадські й людські

здатності, свої можливості. Найуразливіші люди відчують, що вони мало впливають на розв'язання проблем, які їх стосуються, в суспільстві, особливо якщо ці люди мають вади. Вони нерідко піддаються маргіналізації та ізоляції і в такому разі можуть бути позбавлені нормальних можливостей діяти і бути незалежними в суспільстві. Наснаження вимагає розподілу влади та її відриву від традиційних впливових груп.

2. Насамперед — людина (People first). Кожна людина має право одержувати підтримку від суспільства у скрутних обставинах не лише тому, що це може дати вигоду, а й для розвитку людських можливостей і збагачення нематеріальної сторони нашого життя, спільного для всіх нас. Незважаючи на свої проблеми, клієнти соціальних служб — такі ж люди, як і інші. Люди з порушеннями і без них мають багато спільного, коли йдеться про їх потенціал стати корисними і цінними для суспільства і для самих себе. Кожній людині повинні бути гарантовані гідність і права, навіть якщо не всі можуть однаковою мірою користуватися ними.

3. Повага до особистості (Respect for persons). Є одним із привілеїв соціалізованої людини (члена співтовариства). Виявляється у багатьох формах; напр., коли дорослі нездатні піклуватися про своє тілесне функціонування і залежать у цьому від інших або коли особи похилого віку виглядають спантеличеними, здається «природним» поводитися з ними, наче з дітьми. Незважаючи на це, деякі люди спроможні продовжувати ставитися до них відповідно до їх віку, а не до їх залежності. У різних соціальних і культурних групах існують різноманітні засоби вияву поваги. Необхідно брати до уваги, що вважається поважним поведінням у групах, відмінних від нашої власної групи. Повага також передбачає право людей на помилки. Таке обходження з ними, ніби вони завжди мають рацію або завжди її не мають, було б виявом неповаги. Поведіння зі старими, як із дітьми, лише тому, що вони глухі або мають проблеми з тілесним функціонуванням, неприйнятне. Отже, добре обслуговування повинне відповідати вимогам кожного члена співтовариства і його

почуттю власної гідності. 4. Право на самовизначення (The right to self determination). Передбачає право кожного розв'язувати свої проблеми, виходячи зі спроможності приймати розумні рішення, а також із факту, що людина краще за інших знає себе. Це суперечить поширеному переконанню, що професіонал знає краще. На професіоналі лежить обов'язок пояснити свої професійні знання зрозумілою мовою, щоб зробити їх доступними іншій людині. Право на самовизначення також припускає, що ухвалення рішення — загальнодоступний процес, якому можна навчити. Це право передбачає право помилятися. 5. Право на залежність (The right to dependence), згідно з яким люди за своєю природою взаємозалежні; кожен має право на взаємну залежність і підтримку в разі потреби. Взаємозалежність — позитивний і цілком нормальний стан. Зростання незалежності не заперечує цієї цінності, оскільки воно припускає, що жоден індивід не може бути цілком самодостатнім, і самодостатність — не ідеал. Час від часу люди стають залежними від інших на більш чи менш тривалий час із різних причин. Отже, цінності створюють прагматичні критерії, які скеровують дії людей у повсякденному житті та професійній діяльності. Соціальна робота спрямована на те, щоб дати можливість клієнтові стати незалежним або принаймні зменшити його залежність від професійної допомоги. — Англ. values in social work.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна навчальна література

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ: МАУП, 2005. – 560 с.
2. Лукашевич М. П. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2011. – 368 с.
3. Конституція України : прийнята на П'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ : Юрінком, 1996. – 64 с.
4. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
5. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948) // Права людини. Міжнародні договори України. Декларації, документи : збірник. – Київ, 1992. – 243 с.
6. Тюття Л. Т. Соціальна робота. Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.

Додаткова рекомендована література

1. Бесчастний В. М. Соціальна політика держави в галузі освіти / В. М. Бесчастний // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 19. – С. 42–43.
2. Булагін П. В. Теорія управління соціальною сферою суспільства. – Харків : Прапор, 2003. – 174 с.
3. Жиган Д. Ф. Соціальна політика держави як об'єкт політологічного аналізу / Д. Ф. Жиган // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Вип. 4 (54). – С. 385–397.
4. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати,

- тенденції / А. М. Колот // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 23–41.
5. Макарова О. Демографічні проблеми і соціальна політика / О. Макарова // Праця і зарплата. – 2007. – № 45. – 5 грудня. – С. 4–5.
6. Остапенко Л. Соціальна політика в умовах кризи / Л. Остапенко, В. Прощаков // Праця і зарплата. – 2009. – № 38. – 14 жовтня. – С. 2–4.
7. Садова У. Я. Регіональна соціальна політика в Україні: критерії оцінювання та показники ефективності / У. Я. Садова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 151–165.
8. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні // Україна: аспекти праці. – Київ, 2002. – № 1.
9. Сіленко А. Соціальна політика в умовах проведення демократичних реформ в Україні / А. Сіленко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – № 12. – С. 70–78.

Навчальне видання

Методичні вказівки
до практичних занять із дисципліни
«Система організації соціальних служб»

для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота»
денної форми навчання

Відповідальний за випуск Н. Д. Світайло
Редактор С. М. Симоненко
Комп'ютерне верстання С. М. Король

Підписано до друку 11.09.17, поз.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,05. Обл.- вид. арк. 6,08 Тираж 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.